

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ**  
**ΤΜΗΜΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ**  
**ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ**

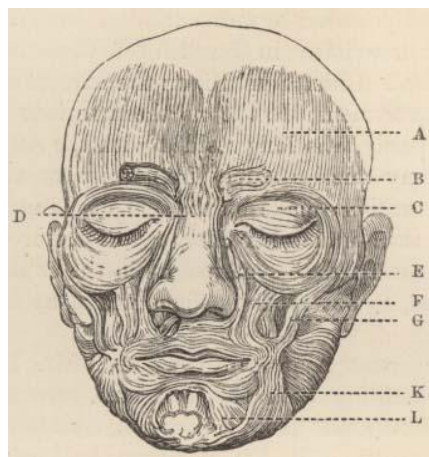
**ΠΜΣ: ΒΑΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΝΩΣΙΑΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ**

---

**ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ ΟΙ**  
**ΣΥΓΚΙΝΗΣΙΑΚΕΣ ΤΟΥ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ**  
**ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗΣ**  
**ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ**

**ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΝΑ – ΜΑΡΙΑ – ΑΘΗΝΑ**  
**ΑΜ: 09Μ13**

**Επιβλέποντες: Α. Λιγκοβανλή, Π. Ρούσσοσ**



ΑΘΗΝΑ  
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2014

**NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS**  
**FACULTY OF THE PHILOSOPHY AND HISTORY OF SCIENCE**

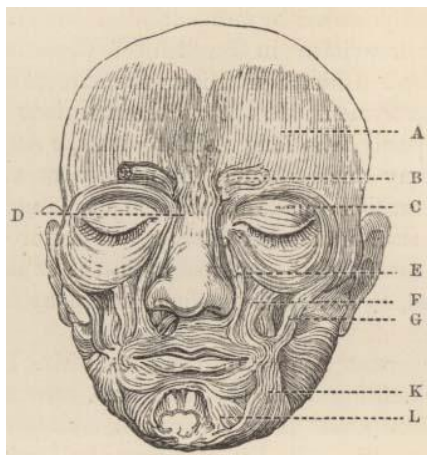
**GRADUATE PROGRAMME IN BASIC AND APPLIED  
COGNITIVE SCIENCE**

---

**HUMAN FACE AND FACIAL EMOTIONS:  
FACTORS OF RACIAL STEREOTYPES  
FORMULATION AND ATTRIBUTION**

**PAPAGEORGOPOULOU MARINA – MARIA - ATHINA  
RN: 09M13**

**Supervisors: K. Ligkovanli, P. Roussos**



ATHENS  
APRIL 2014

*Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την κ. Α. Λιγκοβανλή που δέχτηκε παρά τις δυσκολίες να αναλάβει την επίβλεψη της παρούσας διπλωματικής εργασίας, καθώς και τον κ. Π. Ρούσσο .  
Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Π. Χριστοδουλίδη για τις ιδιαίτερα σημαντικές συμβουλές του.  
Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές φιλοσοφίας που δέχτηκαν να συζητήσουν μαζί μου και με βοήθησαν να κατανοήσω την κατάσταση στις χώρες τους: τους Dr Leord Harris, Dr Sanaullah Mir, Dr Latif Hussain S. Kazm Dr Mogobe Bernard Ramose και την Dr Asha Mukherjee.  
Τέλος ευχαριστώ τους γονείς μου για την υποστήριξή τους.*

## ***Περίληψη***

Η πρώτη εντύπωση, όπως αυτή διαμορφώνεται από την κατηγορική και αυτόματη διαδικασία αντίληψης χαρακτηριστικών του προσώπου φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και των φυλετικών στερεοτύπων. Στην παρούσα εργασία επιχειρούμε βιβλιογραφική ανασκόπηση πρόσφατων ερευνητικών εργασιών που υποστηρίζουν την υπόθεση ότι η συγκινησιακή υπεργενίκευση, η απόδοση χαρακτηριστικών προσωπικότητας σε πρόσωπα με βάση την ομοιότητα των φυσιognωμικών τους χαρακτηριστικών με αυτά της έκφρασης μιας συγκίνησης, ευθύνεται για τη διαμόρφωση πρώτων εντυπώσεων αλλά και στερεοτυπικών εντυπώσεων που αφορούν μέλη διαφορετικών φυλών, που συχνά οδηγούν σε φυλετικές προκαταλήψεις.

Λέξεις κλειδιά: συγκινησιακές εκφράσεις, πρώτη εντύπωση, στερεότυπα, φυλετικές προκαταλήψεις

## ***Abstract***

First impression, a categorical and automatic perception process of facial and facial emotion features seems to play a significant role for the formation of racial stereotypes, too. In the present study we present recent research studies results supporting the emotion overgeneralization hypothesis, and specifically the notion that the resemblance of facial features with those of facial expressions play a key role for the formation both of first impressions and stereotypical impressions concerning different races members, contributing this way to the formulation of racial prejudices.

Key words: facial emotion, facial features, first impression, stereotypes, racial prejudices

## Περιεχόμενα

<b>1. ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΩΝ.....</b>	<b>4</b>
1.1. Φυσιογνωμική: Τα στατικά χαρακτηριστικά του προσώπου ως πηγή άντλησης πληροφοριών για τον χαρακτήρα.....	4
1.2. Οι συγκινήσεις και η έκφρασή τους στο πρόσωπο .....	5
1.2.1. Από τη φυσιογνωμία στις συγκινήσεις και τις εκφράσεις τους στο πρόσωπο	6
1.2.1.1. Η κληρονομιά του Κάρολου Δαρβίνου .....	6
1.2.1.2. Paul Ekman: Η σύγχρονη νευροπολιτισμική θεωρία.....	8
<b>2. Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ.....</b>	<b>11</b>
2.1. Είναι η πρώτη εντύπωση αυτόματη; .....	12
2.2. Είναι η πρώτη εντύπωση σωστή; .....	13
2.3. Η συγκινησιακή υπεργενίκευση ως παράγοντας διαμόρφωσης της πρώτης εντύπωσης.....	15
<b>3. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ.....</b>	<b>20</b>
3.1. Από τις πεποιθήσεις για τον κόσμο, στα στερεότυπα και την προκατάληψη .....	20
3.2. Είδη στερεοτύπων: Ενδοατομικά-Κυρίως vs Διομαδικά-Κοινωνικά στερεότυπα .....	22
3.3. Η γνωστική προσέγγιση των ενδο-ατομικών/κυρίως στερεοτύπων .....	23
3.4. Η συγκινησιακή υπεργενίκευση ως παράγοντας απόδοσης φυλετικών στερεοτύπων .....	27
3.5. Η φυλετική προκατάληψη ως παράγοντας τροποποίησης της αντίληψης των συγκινησιακών εκφράσεων .....	34
<b>4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....</b>	<b>40</b>
<b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....</b>	<b>44</b>

# 1. ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΩΣ ΠΕΛΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΩΝ

## 1.1. Φυσιογνωμική: Τα στατικά χαρακτηριστικά του προσώπου ως πηγή άντλησης πληροφοριών για τον χαρακτήρα

Η φυσιογνωμική αναφέρεται στην εκτίμηση που κάνει ένα άτομο για τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα κάποιου άλλου ατόμου, βασιζόμενο στην εξωτερική εμφάνιση και κυρίως στο πρόσωπο.

Το πρώτο έργο που ασχολείται με τη φυσιογνωμική είναι το ψευδεπίγραφο έργο του Αριστοτέλη *Φυσιογνωμικά*. Το έργο αυτό προσπαθεί να συσχετίσει τις εκφράσεις του προσώπου με τα στατικά χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος, ώστε να μπορέσει να προβλέψει και να ορίσει τα στοιχεία του χαρακτήρα του ατόμου που μελετά (Λιγκοβανλή, 2008).

Μέχρι και τον μεσαίωνα η φυσιογνωμική θα παραμείνει μία τεχνική με μαντικά στοιχεία, που προσπαθεί με βάση κυρίως τα στατικά χαρακτηριστικά του προσώπου να προσδιορίσει τον χαρακτήρα. Κατά τη διάρκεια, ωστόσο, του 18<sup>ο</sup> αιώνα η φυσιογνωμική θα προσπαθήσει συνδέοντας τις πεποιθήσεις της με αυτές της φυσιολογίας να γίνει πιο επιστημονική και να συνδέσει τις εκφράσεις του προσώπου με τα ανθρώπινα πάθη. Οι εκφράσεις, για την φυσιογνωμική του 18<sup>ου</sup> και 19<sup>ου</sup> αιώνα, μας δίνουν στοιχεία για τον χαρακτήρα ενός ανθρώπου, όχι επειδή συσχετίζονται με τα στατικά χαρακτηριστικά του προσώπου, αλλά επειδή ο νους προκαλεί πάθη που αποκαλύπτονται μέσω των εκφράσεών τους στο πρόσωπο (Λιγκοβανλή, 2008).

Το 1746 ο James Parsons, ασχολείται με την ανατομία των μυών του προσώπου και υποστηρίζει ότι έχουν σημαντικό ρόλο στην έκφραση των παθών. Ο Lavater θα συσχετίσει τις εκφράσεις του προσώπου με συγκεκριμένες συγκινησιακές καταστάσεις, όπως η χαρά, η λύπη, η ευχαρίστηση, ο πόνος, η αγάπη και το μίσος (Λιγκοβανλή, 2008).

Από τον 19<sup>ο</sup> αιώνα φαίνεται η φυσιογνωμική και η φυσιολογία να έχουν παράλληλους δρόμους ανάπτυξης. Ο Sir Charles Bell καθόρισε τις σχέσεις μεταξύ εκφράσεων και αναπνοής. Ο Duchenne de Boulogne παρήγαγε εκφράσεις με γαλβανισμό των μυών και κατάφερε να ξεχωρίσει τους μύες που λειτουργούν

ακούσια από αυτούς που λειτουργούν μέσω της βούλησης. Οι περισσότεροι φυσιολογιστές εργάστηκαν πάνω στη καταγραφή των μυών του προσώπου αναλύοντας διεξοδικά τη λειτουργία τους και δημιουργώντας χάρτες της ανατομίας τους. Ο Δαρβίνος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, δίνει ορισμό στο τι είναι έκφραση και προσπαθεί να ερμηνεύσει πώς μια έκφραση παίρνει τη συγκεκριμένη μορφή υπό την επίδραση μιας συγκίνησης. Για να το πετύχει αυτό χρησιμοποίησε τους χάρτες και τη δουλειά των προγενέστερών του φυσιολογιστών και προσπάθησε να συνδυάσει την προγενέστερη γνώση με την εξελικτική πορεία του ανθρώπου και με την εξελικτική πορεία των ίδιων των συγκινήσεων (Βοσνιάδου, 2003).

## **1.2. Οι συγκινήσεις και η έκφρασή τους στο πρόσωπο**

Η συγκίνηση (emotion) αναφέρεται σε μια ελάχιστης διάρκειας έντονη κινητοποίηση του ατόμου αναφορικά με κάποιο αντικείμενο, άτομο, κατάσταση ή συμβάν. Μπορεί να προκύψει είτε από εσωτερικά, είτε από εξωτερικά ερεθίσματα και παράγει αναπόφευκτα κάποιου είδους σωματική εκδήλωση. Σε γνωστικό επίπεδο, για την έκλυση της συγκίνησης το άτομο αξιολογεί σε συνειδητό ή ασυνείδητο επίπεδο ένα γεγονός που θεωρεί σημαντικό για τον εαυτό του και στη συνέχεια το τι μπορεί να κάνει σχετικά με αυτό το γεγονός, με κάθε ειδική συγκίνηση να δίνει προτεραιότητα σε κάποιες ειδικές μορφές δράσης. Αυτή η ετοιμότητα του ατόμου δημιουργεί και σχέσεις με άλλα άτομα και οι σχέσεις αυτές εξαρτώνται από τη συγκίνηση που δημιουργήθηκε (Ekman, 1992).

Η συγκίνηση (emotion) διακρίνεται από άλλα θυμικά φαινόμενα, όπως το συναίσθημα (affect) ή η διάθεση (mood) από την εσωτερική κινητοποίηση που την χαρακτηρίζει. Δηλαδή εκτός του ότι διαθέτει ψυχολογικά και οργανικά επακόλουθα, περιλαμβάνει γνωστικές εκτιμήσεις και την υποκειμενική εμπειρία θετικών ή αρνητικών συναισθημάτων, επιπλέον εκφράζεται σωματικά με συγκεκριμένο τρόπο και εκτονώνεται με μυϊκό και νευρολογικό τρόπο (Λιγκοβανλή, 2008).

### 1.2.1. Από τη φυσιολογία στις συγκινήσεις και τις εκφράσεις τους στο πρόσωπο

#### 1.2.1.1. Η κληρονομιά του Κάρολου Δαρβίνου

Πρώτος το 1872 ο Κάρολος Δαρβίνος στο έργο του *The expression of emotions in man and animals* διερεύνησε συστηματικά την σωματική έκφραση των συγκινήσεων τόσο στον άνθρωπο όσο και στα ζώα. Με βάση τις τρεις αρχές της θεωρίας του – την αρχή της συσχέτισης χρήσιμων συνηθειών, της αντίθεσης και της άμεσης δράσης του νευρικού (αυτόνομου και κεντρικού) συστήματος – υποστήριξε ότι οι συγκινήσεις και η έκφραση τους στον άνθρωπο και τα ζώα, διαμορφώθηκαν κατά το εξελικτικό παρελθόν για να αντιμετωπίσουν κρίσιμες για την επιβίωση καταστάσεις, φυσικές ή κοινωνικές. Έκτοτε κάθε συγκίνηση προκύπτει αναπόφευκτα με τις σωματικές εκδηλώσεις που στο παρελθόν χρησίμευσαν για την αντιμετώπιση της κρίσιμης κατάστασης. Ως σωματικές εκδηλώσεις των συγκινήσεων στον άνθρωπο ο Δαρβίνος θεωρεί αυτές που είναι αποτέλεσμα του αυτόνομου νευρικού συστήματος (π.χ. καρδιακός ρυθμός, εφίδρωση, μυϊκός τόνος, ανασήκωμα τριχών) και τις συγκινησιακές εκφράσεις του προσώπου (Darwin, 1872).

Οι συγκινησιακές εκφράσεις του προσώπου, σύμφωνα με τον Δαρβίνο, προκύπτουν ακούσια και έχουν κοινά χαρακτηριστικά με αυτές των υπόλοιπων ζώων. Θεώρησε ότι οι εκφράσεις αυτές έχουν μηχανισμούς παρόμοιους με αυτούς που έχουν οι αντανάκλαστικές κινήσεις. Κάποιες συγκινησιακές εκφράσεις, σύμφωνα με την αρχή της συσχέτισης χρήσιμων συνηθειών, συμβαίνουν άσχετα με τη χρησιμότητά τους, ακούσια, και οι συνθήκες που τις ενεργοποιούν είναι ανάλογες με εκείνες που τις διαμόρφωσαν για πρώτη φορά, ενώ παράγονται συγκεκριμένες κινήσεις οι οποίες εξυπηρετούσαν κατά το εξελικτικό παρελθόν έναν συγκεκριμένο σκοπό. Για παράδειγμα η συγκινησιακή έκφραση του φόβου στο εξελικτικό παρελθόν προετοίμαζε το άτομο να δράσει απέναντι στο κίνδυνο με τον οποίο ερχόταν αντιμέτωπος. Οι πρόγονοί μας, όταν αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο ενός π.χ. αρπακτικού, ανοίγανε διάπλατα τα μάτια τους για να μπορέσουν να σαρώσουν το οπτικό τους περιβάλλον και ανοίγανε το στόμα τους διάπλατα έτσι ώστε να εισπνεύσουν βαθιά για να μπορέσουν να αρχίσουν να τρέχουν άμεσα και μακριά από τον κίνδυνο που ένιωθαν ότι τους απειλεί. Οι αρχικά χρήσιμες αυτές κινήσεις των μυών του προσώπου



τυποποιήθηκαν με την διαρκή χρήση και το πέρασμα του εξελικτικού χρόνου και έτσι όταν στη σημερινή εποχή βρεθούμε σε μια κατάσταση που φέρει ομοιότητες με την πρώτη, ακόμη και αν αυτές είναι ελάχιστες, θα παραχθούν οι ίδιες εκφραστικές κινήσεις (Λιγκοβανλή, 2008).

Ακόμη, ο Δαρβίνος υποστήριξε ότι αν και οι περισσότερες εκφράσεις στο πρόσωπο – των αρνητικών κυρίως συγκινήσεων – εμφανίζονται έτσι λόγω της συσχέτισης κάποιων χρήσιμων συνηθειών, κάποιες άλλες εκφράσεις αναπτύχθηκαν διότι βοηθούν τον οργανισμό να προσαρμοστεί στο κοινωνικό του περιβάλλον. Σύμφωνα με την αρχή της αντίθεσης η έκφραση π.χ. της χαράς προέκυψε ως αντίθεση στην έκφραση του θυμού, όταν σε κοινωνικό πλαίσιο διαπιστωνόταν ότι κάποιος εν δυνάμει εχθρός ήταν φίλος. Έτσι, αν κάποιος πλησίαζε αρχικά θα έπρεπε το άτομο να δείξει θυμό στο πρόσωπό του για να φοβίσει τον πιθανό εισβολέα, αλλά εάν διαπίστωνε ότι πλησίαζε, κάποιον φιλικό ή συγγενικό πρόσωπο τότε το μυϊκό σύστημα του προσώπου θα παρήγαγε τις ακριβώς αντίθετες κινήσεις, χαλαρώνοντας το σφίξιμο των δοντιών και διαμορφώνοντας το χαμόγελο, που αναγνωρίζουμε και σήμερα ως εκφραστικό στοιχείο της χαράς (Λιγκοβανλή, 2008).

Ο Δαρβίνος, με βάση αυτές τις αρχές, παρατήρησε και μελέτησε την εκφραστική συμπεριφορά ζώων, ενηλίκων αλλά και βρεφών και με τη βοήθεια παρατηρητών από τη Δύση, συνέκρινε την έκφραση των συγκινήσεων στο πρόσωπο σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Χρησιμοποίησε επίσης φωτογραφίες του διάσημου τότε νευρολόγου Duchenne που έδειχνε την πρόκληση συγκινησιακών εκφράσεων του προσώπου σε ασθενείς έγκλειστους σε ψυχιατρικά άσυλα, με τη μέθοδο του γαλβανισμού των μυών του προσώπου. Με αυτές τις μεθόδους παρατήρησης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν 37 οικουμενικές συγκινησιακές εκφράσεις προσώπου, χωρισμένες σε εννέα ομάδες συγκινήσεων με κοινά χαρακτηριστικά ως προς τον μυϊκό τρόπο έκφρασής τους στο πρόσωπο: οδύνη και κλάμα / άσχημη διάθεση, άγχος, θλίψη, κατήφεια, απόγνωση / χαρά, καλή διάθεση, αγάπη, αίσθημα τρυφερότητας, αφοσίωση / στοχαστικότητα, διαλογισμός, οξυθυμία, κατήφεια, αποφασιστικότητα / μίσος και θυμός / αποστροφή, περιφρόνηση, αηδία, ενοχή, περηφάνια κλπ., ανικανότητα, υπομονή, επιβεβαίωση και άρνηση / έκπληξη, κατάπληξη, φόβος, τρόμος / αυτοπροσοχή, ντροπή, ντροπαλότητα, σεμνότητα: κοκκίνισμα (Darwin, 1872).

### 1.2.1.2. Paul Ekman: Η σύγχρονη νευροπολιτισμική θεωρία

Η θεωρία του Δαρβίνου για τις συγκινησιακές εκφράσεις του προσώπου αγνοήθηκε για σχεδόν έναν αιώνα, ώσπου ο Ekman με έρευνές του σε πρωτόγονες φυλές της Παπούα-Νέας Γουινέας έδωσε επαρκείς ενδείξεις για την οικουμενική έκφραση και αναγνώριση και την εξελικτική προέλευση και τυποποίησή τους.

Σύμφωνα με την νευροπολιτισμική θεωρία του Ekman, υπάρχουν τουλάχιστον έξι βασικές συγκινήσεις, οι οποίες αναγνωρίζονται παγκοσμίως (Ekman, 1992a,b,c) και οι οποίες συνδέονται με το εξελικτικό μας παρελθόν: χαρά, λύπη, φόβος, έκπληξη, θυμός, αηδία (ο Ekman θεωρεί οικουμενική και την συγκίνηση της περιφρόνησης). Οι συγκινησιακές εκφράσεις του προσώπου είναι αντανακλαστική μορφή μη λεκτικής επικοινωνίας, ένας από τους βασικούς τρόπους επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ των περισσότερων θηλαστικών. Αναγνωρίζεται από την νευροπολιτισμική θεωρία ότι οι συγκινησιακές εκφράσεις υπάγονται σε κοινωνικούς κανόνες εκδήλωσής τους και παρά ότι ορισμένες συγκινήσεις είναι οικουμενικές, η σημασία τους ερμηνεύεται αναπόφευκτα μέσα στο πολιτισμικό πλαίσιο που προκύπτουν .

Οι συγκινησιακές εκφράσεις είναι βιολογικά καθορισμένες και καθολικές. Αυτό μπορούμε να το δούμε από τα νεογέννητα, τα οποία δεν χρειάζεται να μάθουν πώς να εκφράσουν μια συγκινησιακή έκφραση. Για παράδειγμα βρέφη πιθήκων του γένους Rhesus, τα οποία μεγάλωσαν χωρίς να έχουν επαφή με άλλους πιθήκους διότι τα είχαν πάρει από τη μητέρα τους όταν είχαν μόλις γεννηθεί. Όταν τους έδειξαν φωτογραφίες από αρσενικούς ενήλικους πιθήκους που έδειχναν απειλητικά τα δόντια τους, έδειχναν συμπεριφορές υποταγής (Sackett 1966, όπως αναφέρεται στο Βοσνιάδου, 2003). Ακόμη, διαπολιτισμικές μελέτες έχουν δείξει ότι άνθρωποι από διαφορετικές κουλτούρες μπορούν να αναγνωρίσουν τις συγκινησιακές εκφράσεις.

Οι συγκινησιακές εκφράσεις για τον Ekman (1999) έχουν ως κύριο σκοπό να κινητοποιήσουν τον οργανισμό για να ανταπεξέλθει γρήγορα σε διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις, θετικού ή αρνητικού σθένους. Μια συγκίνηση συνοδεύεται από στοιχεία σωματικής αλλαγής, έκφρασης και ενέργειες ή παρορμήσεις για δράση. Θέτει τον οργανισμό σε ετοιμότητα, ενώ τέλος δίνει προτεραιότητα σε κάποια σχέδια

έναντι κάποιων άλλων. Επιπλέον, η συγκίνηση παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση κοινωνικών σχέσεων.

Η έκφραση μιας συγκίνησης στο πρόσωπο διαθέτει σήματα παγκόσμια και για κάθε συγκίνηση υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι έκφρασης. Συγκεκριμένα, κάθε βασική συγκινησιακή έκφραση του προσώπου ορίζεται ως ένα σύνολο μονάδων ενεργοποίησης (Action Units) των μυών του προσώπου και κάθε έκφραση προσώπου είναι βασική και οικουμενική εάν και μόνο εάν σε αυτή μπορούμε να εντοπίσουμε όλες τις μονάδες ενεργοποίησης που την ορίζουν. Για παράδειγμα ένα χαμόγελο ορίζεται ως οικουμενική έκφραση της βασικής συγκίνησης της χαράς εάν και μόνο εάν έχει γίνει ενεργοποίηση των μονάδων ενεργοποίησης των μυών 6 (μάτια) και 12 (στόμα) (Λιγκοβανλή, 2008).

Οι συγκινησιακές εκφράσεις του προσώπου εμφανίζονται γρήγορα και έχουν μικρή διάρκεια και δεν γίνεται κάποιος να εμποδίσει την εμφάνισή τους, παρά μόνο ίσως να τις ελέγξει (Ekman, 1999). Τα άτομα δεν μπορούν να αναπαράγουν εκούσια τις συγκινήσεις και, άρα, τις συμπεριφορικές τους εκφράσεις οποιαδήποτε στιγμή. Αν αναπαραχθούν εκούσια κάποιες συγκινήσεις, τότε οι συγκινήσεις αυτές και οι εκφράσεις τους δεν είναι αυθεντικές, όπως και οι νευρώνες που είναι υπεύθυνοι για την ενεργοποίησή τους είναι διαφορετικοί.

Ακόμη κι αν προσπαθήσουμε να ελέγξουμε την έκφραση των συγκινήσεων στο πρόσωπο, θα διακρίνουμε τις περισσότερες φορές μικροεκφράσεις, οι οποίες είναι τα «υπολείμματα» της συγκίνησης που θα έπρεπε να βιωθεί και προδίδει τα πραγματικά συναισθήματα του πομπού. Ο Ekman αναφέρει ότι είναι πολύ γρήγορες, προκύπτουν ακούσια και είναι σημαντικές, καθώς ο εντοπισμός και η αναγνώρισή τους μπορεί να μας προδώσει το τι πραγματικά νιώθει και πιστεύει κάποιος (Ekman 1992).

Ο Ekman (1992) αναφέρει ότι οι συγκινήσεις συνδέονται πάντα με κάποιο γεγονός και δεν μπορούν να έχουν το ίδιο αποτέλεσμα αν κάποιος απλώς τις μιμηθεί. Οι συγκινησιακές εκφράσεις δεν πρέπει να συγχέονται με τις αναφορικές εκφράσεις (referential expressions) και τις κοροϊδευτικές εκφράσεις (mock expressions), όπου αναφέρονται σε εκφράσεις χωρίς συγκινήσεις.

Η εκδήλωση των συγκινησιακών εκφράσεων του προσώπου εξαρτάται από αντίστοιχους πολιτισμικούς κανόνες. Ο Ekman (1992) κατασκεύασε έναν χάρτη των

συναισθημάτων και της σχέσης που έχουν αυτά με τις συγκινησιακές εκφράσεις. Ο χάρτης αυτός περιέχει περισσότερες από 10.000 εκφράσεις του προσώπου και, αν και δεν θεωρεί ότι υπάρχουν επαρκή στοιχεία που να δείχνουν ότι οι συγκινήσεις ορίζονται από την κουλτούρα, ωστόσο αναγνωρίζει ότι η έκφραση τους επηρεάζεται από αυτή, μέσω των κανόνων εκδήλωσης (display rules), δηλαδή από το ποιες συγκινήσεις επιτρέπει μία κουλτούρα να βιωθούν και σε ποιο βαθμό.

Ο Ekman θεωρεί ότι το ανθρώπινο πρόσωπο μεταδίδει τριών ειδών σήματα. Τα στατικά σήματα που αφορούν τα μόνιμα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου προσώπου (απόσταση ματιών, σχήμα και μέγεθος μύτης, κλπ.), τα βραδέα σήματα που αφορούν τα χαρακτηριστικά που μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου (π.χ. ρυτίδες) και τέλος τα ταχέα σήματα που αναφέρονται στις κινήσεις που κάνουν οι μύες του προσώπου (συγκινησιακές εκφράσεις και άλλες εκφραστικές κινήσεις του προσώπου, όπως το κλείσιμο του ματιού ή οι κινήσεις των φρυδιών) (Λιγκοβανλή, 2008).

Ο μηχανισμός που επεξεργάζεται τα στατικά και τα βραδέα σήματα είναι διαφορετικός από αυτόν που επεξεργάζεται τα ταχέα. (Young et al., 1986· Campbell et al., 1996, όπως αναφέρεται στο Λιγκοβανλή, 2008). Έρευνες που έχουν διεξαχθεί έχουν δείξει ωστόσο ότι οι συγκινησιακές εκφράσεις επιδρούν στον μηχανισμό αναγνώρισης του προσώπου. Για παράδειγμα ασθενείς με βλάβη σε οπίσθιες εγκεφαλικές περιοχές δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν ανεστραμμένα πρόσωπα, λόγω μη αναγνώρισης της συγκινησιακής τους έκφρασης (Yin, 1970) ή τα άτομα αναγνωρίζουν ταχύτερα την ταυτότητα του προσώπου όταν αυτό έχει ουδέτερη έκφραση, παρά όταν έχει κάποια συγκινησιακή έκφραση (Endo et al., 1992, όπως αναφέρεται στο Λιγκοβανλή, 2008).

## 2. Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ

Πρώτη εντύπωση είναι η ταχύτατη δημιουργία (σε χρόνο 100ms) μιας αντίληψης ή κατανόησης για τον χαρακτήρα ή την προσωπικότητα κάποιου προσώπου, βάσει διαφορετικών και πολυάριθμων χαρακτηριστικών, που αναφέρονται σε στατικά στοιχεία του προσώπου (Secord, 1958, όπως αναφέρεται στο Λιγκοβανλή, 2008) χρώμα μαλλιών και δέρματος, δομή οστών, επίσης σε δυναμικές αλλαγές, όπως οι εκφράσεις προσώπου, η στάση σώματος και οι χειρονομίες, σε ακουστικά και παραγλωσσικά στοιχεία, όπως η ένταση, έκταση, ο ρυθμός, η ποιότητα και η προσωδία φωνής και τέλος το περιεχόμενο του λόγου. Η πρώτη εντύπωση ως εκ τούτου αποτελεί προνομιακό πεδίο ταυτόχρονης δράσης των μηχανισμών επεξεργασίας τόσο των στατικών, όσο και των βραδέων και ταχέων σημάτων του ανθρωπίνου προσώπου.

Σε οποιαδήποτε αλληλεπίδραση με ένα άτομο, ακόμη και από μια σύντομη συνάντηση μαζί του, από τα πρώτα λεπτά θα έχουμε αρχίσει να βγάζουμε συμπεράσματα για το άτομο αυτό. Για να γίνει αυτό θα στηριχτούμε σε ελάχιστα δεδομένα όπως την εμφάνιση του ατόμου αυτού και τη συμπεριφορά του μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Τα συμπεράσματα που θα έχουμε εξάγει θα αφορούν την προσωπικότητά του. Αυτή η διαδικασία συμβαίνει αυθόρμητα. Η διαδικασία συναγωγής συμπερασμάτων για τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου από τη συμπεριφορά του και από άλλα ήδη γνωστά ψυχολογικά χαρακτηριστικά, καθώς και η οργάνωση των διαθέσιμων πληροφοριών σε μια συνολική και συνεκτική εικόνα ονομάζεται διαμόρφωση εντυπώσεων (Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002).

Οι άνθρωποι αποκτούν τέτοιες εντυπώσεις για τον χαρακτήρα άλλων ατόμων από τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους, εντυπώσεις που μπορεί να καθορίσουν μέχρι και ένα εκλογικό αποτέλεσμα (Willis & Todorov, 2006). Αυτές οι εντυπώσεις έχουν αντίκτυπο μέχρι και στις πωλήσεις προϊόντων των εταιρειών που έχουν προσλάβει κάποια συγκεκριμένα άτομα για την αντιπροσώπευση της εταιρείας αυτής. Η εντύπωση που μπορεί να δημιουργηθεί σε ένα άτομο, ακόμη και από μια φωτογραφία ενός αντιπροσώπου μιας εταιρείας, μπορεί είτε να το αποτρέψει είτε να το ωθήσει στην αγορά των προϊόντων της. Τα πρόσωπα που προσλαμβάνει μια εταιρεία λειτουργούν ως καθρέπτης για την ίδια (Willis & Todorov, 2006).

Όταν ένα άτομο βρεθεί σε ένα χώρο για πρώτη φορά, θα σαρώσει το χώρο και θα δημιουργήσει μια νοητή εικόνα για αυτόν. Για τα άτομα που βρίσκονται στο χώρο αυτό θα σχηματίσει κάποιες πεποιθήσεις. Το ίδιο πράγμα μπορεί να συμβεί και για κάποια χαρακτηριστικά τα οποία θεωρούνται κοινωνικά σημαντικά. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι εκείνα τα οποία ένα άτομο ξεχωρίζει και απομονώνει γρήγορα στο πρόσωπο ενός άλλου. Οι Willis & Todorov (2006) θεωρούν ότι οι μη λεκτικές κρίσεις μπορεί να έχουν μεγάλη ακρίβεια. Οι κρίσεις αυτές σχηματίζουν μια άποψη για την προσωπικότητα που μπορεί να έχει κάποιος. Βάσει αυτών των κρίσεων κρίνεται ένα άτομο και οι αρχικές αυτές κρίσεις επηρεάζουν σημαντικά τις αποφάσεις του ατόμου-κριτή.

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε την πρόσφατη βιβλιογραφία για το πώς μία από τις δυναμικές αλλαγές – και συγκεκριμένα οι συγκινησιακές εκφράσεις του προσώπου – συνεισφέρουν στον σχηματισμό μιας εικόνας για το χαρακτήρα ενός ατόμου και το κατά πόσο η διαδικασία σχηματισμού πρώτης εντύπωσης είναι αυτόματη αλλά και σωστή.

## **2.1. Είναι η πρώτη εντύπωση αυτόματη;**

Οι Willis και Todorov (2006) με σειρά πειραμάτων έδωσαν στοιχεία ότι η δημιουργία της πρώτης εντύπωσης αφορά περισσότερο τα στοιχεία του χαρακτήρα του ατόμου και όχι τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του προσώπου, ενώ έδειξαν ακόμα ότι η εντύπωση που σχηματίζεται στο σύντομο χρονικό διάστημα των 100ms δεν τροποποιείται αν δοθεί περισσότερος χρόνος για τη διαμόρφωσή της. Στην προκαταρκτική μελέτη τους πειραματική ομάδα 128 συμμετεχόντων αξιολόγησε με χρήση κλίμακας και χωρίς χρονικό περιορισμό μια σειρά 66 φωτογραφιών γυναικών και αντρών ως προς την ελκυστικότητά τους (εξωτερικό χαρακτηριστικό) και στοιχεία της προσωπικότητάς τους (εσωτερικά χαρακτηριστικά): ελκυστικοί, αγαπητοί, ικανοί, ειλικρινείς ή έμπιστοι, εχθρικοί, ενθουσιώδεις ή εξωστρεφείς, συμπαθητικοί ή ζεστοί, αξιόπιστοι ή πειθαρχημένοι, ήρεμοι ή συναισθηματικά σταθεροί, ανοιχτοί σε νέες εμπειρίες ή περίπλοκοι, φιλόδοξοι. Ο μέσος όρος των αποτελεσμάτων για τις πρώτες πέντε κρίσεις – ελκυστικότητα, το αν είναι αγαπητοί,

ικανότητα, το αν είναι έμπιστοι και τέλος εχθρικότητα – αποτέλεσαν τα κριτήρια συμφωνίας για τις επόμενες δοκιμασίες.

Στην κύρια μελέτη 117 φοιτητές έκριναν κατά ομάδες κατά πόσο οι 66 αρχικές φωτογραφίες διέθεταν ή όχι τα εξωτερικά χαρακτηριστικά και τα ποιοτικά στοιχεία χαρακτήρα που είχαν οριστεί κατά την προκαταρκτική διαδικασία. Από τους συμμετέχοντες 20 έκριναν την ελκυστικότητα των ατόμων, 25 τον αν είναι αγαπητοί, 23 έκριναν την ικανότητα, 24 έκριναν το κατά πόσο ήταν έμπιστοι και 25 την εχθρικότητα. Υπήρξαν 3 συνθήκες χρόνου: σε κάθε συμμετέχοντα παρουσιάζονταν τυχαία για 100 ms 22 φωτογραφίες, για 500 ms μια άλλη ομάδα 22 φωτογραφιών και τέλος για 1000 ms η τελευταία ομάδα φωτογραφιών. Κάθε πρόσωπο παρουσιάζονταν μόνο μια φορά σε κάθε συμμετέχοντα. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να αξιολογήσουν κατά πόσο το άτομο σε κάθε φωτογραφία διαθέτει ή όχι το χαρακτηριστικό που είχε κληθεί να κρίνει και στη συνέχεια να βαθμολογήσει σε κλίμακα 1-7 κατά πόσο σίγουροι ήταν για την απάντησή τους.

Τα αποτελέσματα έδειξαν μεγαλύτερη συμφωνία μεταξύ των ατόμων σχετικά με το κατά πόσο ένα άτομο είναι έμπιστο ή όχι, από ότι αν ένα άτομο είναι ή όχι ελκυστικό, παρά την αρχική υπόθεση των ερευνητών ότι θα έβρισκαν μεγαλύτερη συμφωνία όσον αφορούσε την ελκυστικότητα, αφού αυτή μόνο είναι χαρακτηριστικό που αφορά την εξωτερική εμφάνιση ενός ατόμου. Το απροσδόκητο αυτό εύρημα οι ερευνητές το ερμηνεύουν με την υπόθεση της εξελικτικής ψυχολογίας που θεωρεί ότι ο εντοπισμός έμπιστων ατόμων είναι ουσιαστικός για την επιβίωση των ανθρώπων, καθώς βοηθάει στον εντοπισμό ατόμων οι οποίοι μπορεί να θέλουν να τον βλάψουν. Επιπλέον, με βάση τα αποτελέσματα της μελέτης, φαίνεται πως η ελάχιστη έκθεση των 100 ms ήταν αρκετή για να σχηματίσει κάποιος άποψη για συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα ενός ατόμου και ότι η διαδικασία αυτή είναι σχεδόν αυτόματη, καθώς με την επιπλέον χρονική έκθεση δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις.

## **2.2. Είναι η πρώτη εντύπωση σωστή;**

Η Naylor, σε έρευνά της το 2007, εξέτασε κατά πόσο οι συμμετέχοντες μπορούν να προσδιορίσουν τις επαγγελματικές ικανότητες προσώπων που τους

παρουσιάζονταν σε φωτογραφίες και κατά πόσο οι ποιότητες του χαρακτήρα τους συσχετίζονταν θετικά με την επαγγελματική απόδοση των υπό κρίση ατόμων. Τα πρόσωπα στις φωτογραφίες ήταν 5 οικονομικοί σύμβουλοι και 6 καθηγητές πανεπιστημίου και οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να προσδιορίσουν την επαγγελματική τους απόδοση. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες μπόρεσαν να προβλέψουν με μεγάλη ακρίβεια την επαγγελματική απόδοση των ατόμων προς εξέταση και επιπλέον βρέθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ των ποιοτήτων του χαρακτήρα και της επαγγελματικής ομάδας. Οι αποτελεσματικοί οικονομικοί σύμβουλοι χαρακτηρίστηκαν ως ικανοί, σίγουροι, κυριαρχικοί και επαγγελματίες, με προσοχή στις ανάγκες των πελατών, ενώ οι αποδοτικοί καθηγητές πανεπιστημίου κρίθηκαν με δεκτικότητα και προσοχή στις ανάγκες των άλλων, συμπάθεια, υποστηρικτικότητα και ζεστασιά.

Μια εξήγηση που έδωσε η Naylor για την συμβατότητα των κρίσεων είναι ότι ενεργοποιούνται στερεότυπα που σχετίζονται με την εμφάνιση και έχουν έναν πυρήνα αλήθειας. Η μεταγενέστερη συμπεριφορά ενός υποκειμένου εξηγείται βάσει της πρωταρχικής εντύπωσης. Όταν η πρώτη εντύπωση είναι θετική (στην περίπτωση αυτή η πρώτη εντύπωση αφορούσε την επαγγελματική επίδοση), η μεταγενέστερη συμπεριφορά του υποκειμένου κρίνεται θετικά και, αντίστροφα, όταν είναι αρνητική, αρνητικά. Πολλές φορές και τα υποκείμενα διαφοροποιούν την συμπεριφορά τους έτσι ώστε να εκπληρώσουν τις προσδοκίες των δεκτών της συμπεριφοράς. Από το πείραμα βλέπουμε ότι δημιουργείται μια προκατάληψη μέσω και των φωτογραφιών. Σύμφωνα με αυτή τη προκατάληψη, η ίδια συμπεριφορά μεταφράζεται αλλιώς από τον παρατηρητή, ανάλογα με το αν η άποψή του κλίνει θετικά ή αρνητικά. Αυτό μπορεί να εξηγήσει και την προκατάληψη που δημιουργείται στους πελάτες μιας εταιρίας από φωτογραφίες του προσωπικού της, όπως και για την ίδια την εταιρία πριν από οποιαδήποτε συνδιαλλαγή με αυτή. Τα άτομα έχουν μάθει από την πορεία της ζωής τους να εμπιστεύονται την πρώτη εντύπωση που σχηματίζουν.



### 2.3. Η συγκινησιακή υπεργενίκευση ως παράγοντας διαμόρφωσης της πρώτης εντύπωσης

Στην καθημερινή ζωή μας ερχόμαστε αντιμέτωποι με άλλα άτομα με τα οποία πρέπει να συναναστραφούμε. Για να γίνει κάτι τέτοιο εφικτό, είναι απαραίτητο να σχηματίσουμε μια εντύπωση για το άλλο άτομο. Η εντύπωση που θα σχηματιστεί θα περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του ατόμου κατά τρόπο ουσιαστικό και συνεπή. Η διαδικασία αυτή είναι γρήγορη και εύκολη. Στην πραγματικότητα, η διαδικασία σχηματισμού εντυπώσεων είναι περίπλοκη και βοηθάει στο σχηματισμό εντυπώσεων για τον χαρακτήρα των άλλων ατόμων καθώς ακόμη και στην ερμηνεία της συμπεριφοράς των ατόμων αυτών. Ο σχηματισμός μιας εντύπωσης ξεκινά από την παρατήρηση του ατόμου-στόχου, από ένα άλλο άτομο. Τα άτομα-δέκτες σχηματίζουν εντυπώσεις μέσω κατηγορικών αναπαραστάσεων (στερεότυπα), έχοντας ως βάση τις κοινωνικές κατηγορίες που τα άτομα-στόχοι ανήκουν (φυλή, φύλο, επάγγελμα, κλπ) (Quinn et al., 2003).

Ο Secord (1958, όπως αναφέρεται στο Berry & McArthur, 1986) αναφέρει τρεις αρχές κατά τις οποίες ένα άτομο αντιδρά σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του προσώπου. Η πρώτη αναφέρεται στις λειτουργικές συσχετίσεις (functional associations) όταν ένα άτομο θεωρεί ένα αντικείμενο του ατόμου στόχου ως μέρος της προσωπικότητας του. Σύμφωνα με αυτήν, αν κάποιος φοράει γυαλιά θεωρείται εξυπνότερος από άτομα που δεν φορούν. Αυτή η εντύπωση μπορεί να προέρχεται από ανθρώπους που φορούν γυαλιά για να διαβάσουν. Η δεύτερη αρχή ονομάζεται μεταφορική συσχέτιση (metaphorical association) και αναφέρεται στην αφηρημένη υπεργενίκευση που κάνει ένα άτομο όσον αφορά ένα εξωτερικό χαρακτηριστικό κάποιου, αποδίδοντας του κάποια ποιότητα του χαρακτήρα, βάσει αυτού. Για παράδειγμα, το στερεότυπο ότι οι άνθρωποι με κόκκινα μαλλιά είναι πιο θερμοκέφαλοι, λόγω του ότι τα μαλλιά στο κεφάλι τους είναι τόσο «θερμά». Τέλος, η τρίτη αρχή είναι η χρονική διαστολή (Temporal extension), όπου το άτομο αντιλαμβάνεται ένα στιγμιαίο χαρακτηριστικό ως σταθερή συμπεριφορά. Για παράδειγμα, ένα προσωρινά χαμογελαστό πρόσωπο μπορεί να δημιουργήσει την

εντύπωση ότι αυτό το άτομο έχει σαν μόνιμες ποιότητες του χαρακτήρα την φιλικότητα και καλή αίσθηση του χιούμορ.

Προτάθηκε μια γενίκευση για την αρχή της χρονικής διαστολής (McArthur 1982, όπως αναφέρεται στο Berry & McArthur, 1986), σύμφωνα με την οποία όταν τα μόνιμα χαρακτηριστικά του προσώπου ενός ατόμου προσομοιάζουν κάποια συγκινησιακή έκφραση, αποδίδονται στο άτομο αυτό τα ανάλογα χαρακτηριστικά χαρακτήρα. Τα άτομα με μεγάλο στόμα, για παράδειγμα, θεωρούνται πιο φιλικά γιατί τα χαμογελαστά πρόσωπα κάνουν το στόμα να φαίνεται μεγάλο. Η συγκινησιακή υπεργενίκευση έχει εξελικτική αξία διότι βοηθάει στην κατάλληλη απόκριση σε μια συγκινησιακή έκφραση όπως, για παράδειγμα, την αποφυγή ενός προσώπου που είναι θυμωμένο.

Η έρευνα που έκαναν οι Adams et al. (2012) εξετάζει το ρόλο της γενίκευσης των συγκινήσεων στη διαμόρφωση εντυπώσεων. Οι ερευνητές θεωρούν ότι υπάρχει μια επικάλυψη των μορφολογικών χαρακτηριστικών και των χαρακτηριστικών που συνδέονται με τις συγκινησιακές εκφράσεις και ότι τα περισσότερα πρόσωπα δεν θα μπορούσαν να περιγράψουν ως πραγματικά ουδέτερα. Άρα, η πρώτη εντύπωση αναφέρεται σε κάποια μορφή συγκίνησης, η οποία γίνεται αντιληπτή από το άτομο σε προσυνειδητό επίπεδο.

Χαρακτηριστικά όπως το σχήμα και το μέγεθος της μύτης, το μέγεθος των ματιών και το μέγεθος του στόματος μας δίνουν πληροφορίες σχετικές με το φύλο, ακόμη και όταν τα συναντήσουμε ξεχωριστά από το πρόσωπο. Σε πολλά εξωτερικά χαρακτηριστικά που θεωρούνται τυπικά των αντρών ή των γυναικών, όταν θεωρηθούν ξεχωριστά, φαίνεται να τους προσδίδονται στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που αφορούν το χαρακτήρα του φύλου στο οποίο ομαδοποιούνται. Οι κρίσεις που δημιουργούνται σχετικά με το φύλο ίσως να δημιουργούνται από την ομαδοποίηση των εντυπώσεων που σχετίζονται με το φύλο.

Η κεντρική υπόθεση της εργασίας των Adams et al. (2012) είναι ότι τα περισσότερα πρόσωπα δεν μπορούν να θεωρηθούν ουδέτερα, ακόμη και αν στερούνται οποιασδήποτε μυϊκής κίνησης. Με προκαταρκτική τους μελέτη θέλησαν να διερευνήσουν κατά πόσο τα ουδέτερα αντρικά και γυναικεία πρόσωπα δημιουργούν στον παρατηρητή μοτίβα συναισθημάτων, τα οποία είναι στερεοτυπικά του φύλου. Χρησιμοποίησαν 8 αντρικά και 8 γυναικεία πρόσωπα λευκών ατόμων. Οι

συμμετέχοντες βαθμολόγησαν τα πρόσωπα αυτά, βάσει χαρακτηριστικών τα οποία αναφέρονταν είτε στην εξωτερική εμφάνιση (ελκυστικός ή όχι, όσον αναφορά το πρότυπο του φύλου, νέος ή ώριμος), είτε στη συγκινησιακή τους κατάσταση (θυμός, λύπη, φόβος, χαρά), είτε τέλος σε χαρακτηριστικά του χαρακτήρα τα οποία αναφέρονται στερεοτυπικά στο φύλο, (κυρίαρχος ή υποτακτικός, φιλικός ή μη φιλικός, συνεργάσιμος ή ανταγωνιστικός, αφελής ή πανούργος, ειλικρινής ή δόλιος και λογικός ή διαισθητικός). Τους ζητήθηκε ακόμη να προσδιορίσουν την ακριβή ηλικία των εικονιζόμενων.

Τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής μελέτης έδειξαν ότι τα αντρικά πρόσωπα θεωρήθηκαν ως πιο μεγάλα ηλικιακά από ότι ήταν και πιο τυπικά του φύλου τους (gender prototypical) και τα γυναικεία ως πιο ελκυστικά και παιδικά. Ακόμη, τα γυναικεία θεωρήθηκαν πιο υποτακτικά, συνεργάσιμα, αφελή, ειλικρινή, φοβισμένα και είχαν μικρότερη βαθμολογία από τα αντρικά στο κατά πόσο εξέφραζαν θυμό. Τα γυναικεία πρόσωπα θεωρήθηκε ότι φαίνονταν περισσότερο χαρούμενα.

Στην κύρια εργασία τους, οι Adams et al. (2012) υπέθεσαν ότι όταν συνδυαστούν τα πρόσωπα που ήταν ουδέτερα με όμοια πρόσωπα τα οποία έδειχναν θυμό ή φόβο θα ενεργοποιούσαν στερεοτυπικές απόψεις, οι οποίες θα ήταν τυπικές του φύλου. Δηλαδή το ουδέτερο πρόσωπο σε συνδυασμό με αυτό που έδειχνε θυμό θα δημιουργούσε στερεότυπα τυπικά των αντρών και ουδέτερο πρόσωπο με αυτό που έδειχνε φόβο θα δημιουργούσε εντυπώσεις που στερεοτυπικά αποδίδονται στις γυναίκες. Μέσω υπολογιστή συνδύασαν τα δύο πρόσωπα χωρίς όμως να χαθεί η ουδέτερη έκφραση τους. Προσπάθησαν να μην δείχνουν έντονα μια έκφραση, χωρίς δηλαδή την έμφαση που μπορεί να δώσει για παράδειγμα κάποια ρυτίδα. Για κάθε εικονιζόμενο, στους συμμετέχοντες παρουσιάστηκε είτε το ουδέτερο πρόσωπο που είχε συνδυαστεί με θυμό, είτε το ουδέτερο πρόσωπο με φόβο. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να κάνουν τις ίδιες κρίσεις για τις φωτογραφίες, όπως και στην προκαταρκτική μελέτη.

Τα αποτελέσματά τους επιβεβαίωσαν ότι τα ουδέτερα πρόσωπα που συνδυάστηκαν με θυμό βαθμολογήθηκαν υψηλότερα στο θυμό, ενώ τα άλλα βαθμολογήθηκαν ως περισσότερο φοβισμένα, χαρούμενα, λυπημένα, μωρουδίστικα,

υποτακτικά, αφελή, ειλικρινή, συνεργάσιμα και διαισθητικά. Δεν βρέθηκε ωστόσο αντιστροφή ή εξασθένηση των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών του φύλου.

Οι Said et al. (2009) υποστηρίζουν επίσης ότι η απόδοση συγκινήσεων σε ουδέτερα πρόσωπα πιθανόν να αποτελεί μια γενίκευση του συστήματος αναγνώρισης συγκινήσεων. Θεωρούν ότι οι άνθρωποι, χρησιμοποιώντας τα χαρακτηριστικά του προσώπου, εξάγουν συμπεράσματα ακόμη και αν τα στοιχεία που έχουν είναι ελάχιστα για το αν κάτι τέτοιο είναι βάσιμο και αντιπροσωπευτικό για την προσωπικότητα κάποιου. Αυτό μπορεί να βασίζεται στη δομή του προσώπου και στην έκφραση των συγκινήσεων στο πρόσωπο. Τα ουδέτερα πρόσωπα, τα οποία εκλαμβάνονται ότι έχουν θετικό συγκινησιακό σθένος, τα άτομα τα εκλαμβάνουν ως χαρούμενα, αυτά που έχουν αρνητικό ότι μοιάζουν να εκφράζουν φόβο ή αηδία και αυτά που φαίνονται απειλητικά θεωρούν ότι μοιάζουν θυμωμένα. Έτσι, όταν τα ουδέτερα πρόσωπα φαίνεται σαν να εκφράζουν κάποια συγκίνηση στο πρόσωπο, το συναίσθημα αυτό αποδίδεται στο ίδιο το άτομο ως χαρακτηριστικό του χαρακτήρα. Όταν κάποιος δημιουργεί μια κρίση για ένα ουδέτερο πρόσωπο, το κάνει μάλλον βασισμένος σε αυτή την ομοιότητα που έχει το πρόσωπο με την έκφραση μιας συγκίνησης σε αυτό. Οι αξιολογήσεις αυτές των ουδέτερων προσώπων έχουν και κοινωνικές επιπτώσεις. Μπορεί ο παρατηρητής να θεωρήσει ότι αυτές οι κρίσεις που έχει δημιουργήσει για το άτομο ανήκουν στον πυρήνα του χαρακτήρα του, δηλαδή αποτελούν μόνιμα χαρακτηριστικά του. Οπότε, αν για παράδειγμα θεωρήσει ότι αυτό το άτομο εκφράζει μια επιθετικότητα θα προσπαθήσει γενικά να το αποφύγει.

Σε πείραμα των Said et al. (2009) χρησιμοποιήθηκε ένα υπολογιστικό σύστημα το οποίο εκπαιδεύτηκε να εντοπίζει συγκινησιακές εκφράσεις σε ουδέτερα πρόσωπα. Για τις ανάγκες του πειράματος χρησιμοποιήθηκαν 66 φωτογραφίες αντρών και γυναικών 20 – 30 ετών με ουδέτερη έκφραση. Το υπολογιστικό σύστημα χρησιμοποιήθηκε για να εντοπίσει συγκινησιακές εκφράσεις, μέσω υπολογισμού της απόστασης κάθε φωτογραφίας από μια πρωτοτυπική ουδέτερη έκφραση. Για την πρωτοτυπική ουδέτερη έκφραση το σύστημα υπολόγισε το μέσο όρο 1.000 ουδέτερων εκφράσεων.

Τα ουδέτερα πρόσωπα κρίθηκαν σε 14 ποιότητες χαρακτήρα (συναίσθηματική σταθερότητα, επιθετικότητα, δυστυχία, κλπ), σε μια 9βάθμια κλίμακα, από 301 φοιτητές. Οι 27 από τις 84 συσχετίσεις μεταξύ των ποιοτήτων που αποδόθηκαν και

της ανίχνευσης του υπολογιστικού συστήματος, ήταν στατιστικά σημαντικές. Η ανίχνευση χαράς στο πρόσωπο είχε θετική συσχέτιση με όλες τις θετικές ποιότητες, η λύπη είχε θετική συσχέτιση με τη δυστυχία. Ο φόβος είχε θετική συσχέτιση με την παραξενιά και αρνητική με την ευφύια, την αυτοπεποίθηση, την κυριαρχικότητα, τη συναισθηματική σταθερότητα και την υπευθυνότητα. Η έκπληξη είχε αρνητική συσχέτιση με την κυριαρχικότητα, ο θυμός θετική συσχέτιση με την επιθετικότητα, την κακία, τη δυστυχία και την κυριαρχικότητα. Τέλος η αηδία είχε θετική συσχέτιση με την κακία, τη δυστυχία και την παραξενιά και αρνητική συσχέτιση με την ευφύια, την αυτοπεποίθηση και τη συναισθηματική σταθερότητα. Η απειλητική έκφραση έχει θετική συσχέτιση με την επιθετικότητα, την κυριαρχικότητα και την κακία. Το σθένος μιας έκφρασης συσχετίζεται θετικά με θετικές ποιότητες του χαρακτήρα.

Οι Said et al. (2009) θεωρούν ακόμη ότι συνδέουμε τις εκφράσεις οι οποίες σχετίζονται με ψυχικές και διανοητικές αρρώστιες με τα χαρακτηριστικά του προσώπου που έχουν σχέση με αηδία και φόβο. Το νευρικό σύστημα το οποίο επεξεργάζεται τις εκφράσεις του προσώπου, πρέπει να καλύπτει σε ένα βαθμό και να επηρεάζει αυτό που είναι υπεύθυνο για την ταυτότητα ενός ατόμου. Στο βαθμό που κάποιος θεωρεί ότι οι κρίσεις για τον χαρακτήρα είναι θέμα της ταυτότητας του προσώπου, τα αποτελέσματα του πειράματος των Said et al. υποστηρίζουν την ιδέα ότι τα συστήματα επεξεργασίας των συγκινησιακών εκφράσεων επηρεάζουν την επεξεργασία της ταυτότητας του προσώπου.

### 3. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

#### 3.1. Από τις πεποιθήσεις για τον κόσμο, στα στερεότυπα και την προκατάληψη

Ο όρος *στερεότυπα* χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον W. Lippmann το 1922, ο οποίος όρισε τα στερεότυπα ως «εικόνες του κόσμου». Βάση αυτών των εικόνων έχουν προσαρμοστεί οι συνήθειες μας, τα γούστα μας και οι ελπίδες μας. Οι εικόνες αυτές μπορεί να μην είναι του πραγματικού κόσμου, αλλά ενός πιθανού κόσμου στον οποίο έχουμε προσαρμοστεί. Θεωρεί ότι τα στερεότυπα θα μπορούσαν να θεωρηθούν σαν χάρτες του κόσμου, οι οποίοι μας βοηθούν να χειριστούμε πληροφορίες από το περιβάλλον. Το 1933 οι Katz και Braley διατύπωσαν ένα πιο ακριβή ορισμό για τα στερεότυπα κατά τον οποίο τα στερεότυπα είναι «εικόνες» ομάδων ατόμων από διαφορετικά έθνη, τα οποία έχουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Οι συμπεριφορές αυτές εκφράζονται και από τα ήθη και έθιμα κάθε έθνους, που άλλα έθνη δυσκολεύονται να τα κατανοήσουν. Αυτές οι εικόνες περιλαμβάνουν χαρακτηριστικά που παράγουν αποστροφή ή αποδοχή σε κυμαινόμενα επίπεδα. Οι Hogg & Vaughan (1995, όπως αναφέρεται στο Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002) αναφέρουν ότι τα στερεότυπα είναι οποιαδήποτε αντίληψη, σκέψη ή συμπεριφορά η οποία επηρεάζεται από την επίγνωση ότι οι άνθρωποι είναι μέλη ξεχωριστών κοινωνικών ομάδων.

Σύμφωνα με τους Strobe & Insko (1989, όπως αναφέρεται στο Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002) «στερεότυπο είναι ένα σύνολο πεποιθήσεων που αφορούν τα προσωπικά χαρακτηριστικά μιας ομάδας ανθρώπων. Για παράδειγμα, οι πεποιθήσεις ότι οι Γερμανοί είναι εργατικοί, πειθαρχημένοι και ψυχροί και ότι οι γυναίκες είναι συναισθηματικές, αδύναμες και τους αρέσει να φροντίζουν τους άλλους, αποτελούν στερεότυπα». Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι, όπως οι πεποιθήσεις αποτελούν βασικό στοιχείο των στάσεων, έτσι και τα στερεότυπα αποτελούν βασικό στοιχείο της προκατάληψης. Προκατάληψη είναι η στάση απέναντι σε μια ομάδα, και στηρίζεται στο στερεότυπο που έχουμε για τη συγκεκριμένη ομάδα.

Οι πεποιθήσεις, συστατικά στοιχεία των στερεοτύπων, θεωρούνται από τις πιο απλές μορφές νοητικής αναπαράστασης και αναφέρονται στα ισχυρά πιστεύω ενός ατόμου. Είναι από τις πιο θεμελιώδεις μορφές της συνειδητής σκέψης, από αυτές δομούνται οι συνειδητές σκέψεις. Είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, η γνώση που έχει

αποκτήσει ένα άτομο κατά τη διάρκεια της ζωής του και η οποία είναι δύσκολο να αλλάξει, χωρίς να υπάρξει μια ριζική αλλαγή. Πολλοί είναι οι άνθρωποι που για να κρίνουν αν ένας συλλογισμός είναι σωστός ή όχι, το κάνουν με βάση τις πεποιθήσεις τους, σχετικά με την αλήθεια ή όχι κάποιου συμπεράσματος (Βοσνιάδου, 2003).

Για τις στάσεις δεν υπάρχει ένας ορισμός στην κοινωνική ψυχολογία που να είναι από όλους αποδεκτός. Οι ορισμοί που έχουν διαμορφωθεί δίνουν έμφαση σε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο τους. Έτσι για παράδειγμα οι Gordon & Allport (1935, όπως αναφέρεται στο Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002) θεώρησαν ότι η στάση είναι «μια νοητική και νευρική κατάσταση ετοιμότητας, οργανωμένη μέσω των εμπειριών, που ασκεί κατευθυντήρια ή δυναμική επίδραση στις αποκρίσεις του ατόμου προς όλα τα αντικείμενα και τις καταστάσεις με τα οποία αυτή σχετίζεται.». Οι Petty & Cacioppo (1981, όπως αναφέρεται στο Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002) αναφέρουν ότι η στάση είναι ένα θετικό ή αρνητικό συναίσθημα που έχει διάρκεια και αφορά κάποιο πρόσωπο, αντικείμενο ή θέμα. Οι Pratkanis & Greenwald (1989, όπως αναφέρεται στο Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002) θεωρούν ότι η στάση είναι «η αξιολόγηση που κάνει ένα άτομο για το αντικείμενο της σκέψης». Οι στάσεις μπορούν να λειτουργήσουν σαν μηχανισμός άμυνας, εκφράσεις αξιών, να εκπληρώσουν κάποιον ωφελμιστικό σκοπό και τέλος να έχουν γνωστικό λειτουργικό ρόλο. Με το γνωστικό ρόλο οι στάσεις λειτουργούν σαν απλουστευμένα και πρακτικά εγχειρίδια. Ένα παράδειγμα είναι ότι όταν ένα άτομο έχει αρνητική στάση απέναντι σε ένα μουσικό και τη μουσική που αυτός παίζει, τότε δεν θα ακούσει το καινούργιο του CD (Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002). Η διαμόρφωση των στάσεων βοηθάει τα άτομα να κοινωνικοποιηθούν και επηρεάζουν τις συμπεριφορές τους.

Τα στερεότυπα αποτελούν επιπλέον γνωστικές δομές – αναπαραστάσεις, οι οποίες αποθηκεύονται στη μνήμη και μπορούμε να τις ανακαλέσουμε ανά πάσα στιγμή. Αυτές οι αναπαραστάσεις μπορούν να ορίσουν τον τρόπο συμπεριφοράς των ατόμων προς τα μέλη στερεοτυπικών ομάδων. Σε μια ομάδα ατόμων στην οποία έχουν αποδοθεί στερεότυπα, τα στερεότυπα αυτά επηρεάζουν άλλα άτομα γιατί έχουν αποθηκευτεί στη μνήμη ως αναπαραστάσεις. Όποτε τα άτομα αυτά έρχονται σε επαφή με αυτή την ομάδα ή προκύπτει μια συζήτηση για αυτή – γενικότερα δηλαδή όποτε χρειάζεται – ανασύρονται από την μνήμη οι αναπαραστάσεις και καθοδηγούν το άτομο στις αποκρίσεις του. Αυτή η διαδικασία επεξεργασίας είναι ακούσια αλλά

υπάρχουν και περιπτώσεις όπου η διαδικασία αυτή μπορεί να είναι ελεγχόμενη. Να ξεκινήσει δηλαδή η αυτόματη διαδικασία και στην πορεία να ανασταλεί και να ελεγχθεί. Με άλλα λόγια, η αυτόματη επεξεργασία μπορεί να ελεγχθεί, αλλά δεν μπορεί κάποιος να την αποφύγει. Μπορεί κάποιος να ελέγξει την αντίδραση του, αλλά δεν μπορεί να αποφύγει την αυτόματη ενεργοποίηση των στερεοτύπων και μια πρώτη αντίδραση ή σκέψη (Χαντζή, 1996).

Τα στερεότυπα αποτελούν το γνωστικό στοιχείο της προκατάληψης. Η προκατάληψη είναι μια αρνητική στάση απέναντι στα μέλη μιας ομάδας. Τα άτομα, ανάλογα με το αν έχουν προκατάληψη για μια ομάδα ατόμων ή όχι, έχουν και τις ανάλογες αντιδράσεις. Ένα άτομο μπορεί να έχει κάποια αντίδραση, που δεν είναι κάτω από την επιρροή της προκατάληψης, όταν καταφέρει να συγκρατήσει την αυτόματη αντίδραση που θα του προκαλούσε το στερεότυπο και να ενεργοποιήσει τα πιστεύω του που δεν έχουν προκατάληψη. Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι οι πεποιθήσεις διαμορφώνουν στάσεις, που με τις σειρά τους οδηγούν σε στερεοτυπικές αντιλήψεις και αποκρίσεις, οι οποίες αν δεν ελεγχθούν ως προς το περιεχόμενό τους και την έκφρασή τους, δημιουργούν προκαταλήψεις:

Πεποιθήσεις → Στάσεις → Στερεότυπα → Προκατάληψη

### **3.2. Είδη στερεοτύπων: Ενδοατομικά-Κυρίως vs Διομαδικά-Κοινωνικά στερεότυπα**

Τα στερεότυπα που είναι κοινά για μια κοινωνική ομάδα αποτελούν κοινωνικές πεποιθήσεις και αφορούν τόσο χαρακτηριστικά της προσωπικότητας όσο και τη συμπεριφορά ομάδων ατόμων. Αν και πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι τα στερεότυπα δημιουργούν προκαταλήψεις, άλλοι θεωρούν ότι τα στερεότυπα ενδέχεται να είναι λειτουργικά για τα άτομα και να βοηθούν στην κατανόηση και την εκλογίκευση της προκατάληψης απέναντι σε ομάδες ατόμων (Devine, 1989).

Οι κοινωνικές ομάδες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή μας, διότι όλοι ανήκουμε σε κάποια ομάδα. Ο Forsyth το 1983 αναφέρει ότι «ομάδα είναι δύο ή περισσότερα άτομα που επηρεάζουν το ένα το άλλο μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης». Οι Johnson & Johnson το 1987 αναφέρουν ότι «μια ομάδα είναι



δύο ή περισσότερα άτομα που αλληλεπιδρούν πρόσωπο με πρόσωπο και που το καθένα έχει συνείδηση ότι είναι μέλος της ομάδας, των άλλων που ανήκουν στην ομάδα και έχει συνείδηση της θετικής τους αλληλεπίδρασης, καθώς επιδιώκουν να εκπληρώσουν αμοιβαίους στόχους».

Για να ερμηνεύσουμε κάποια φαινόμενα δίνουμε έμφαση σε ατομικούς ή κοινωνικούς παράγοντες και με αυτό τον τρόπο διακρίνουμε το ενδο-ατομικό ή το δι-ομαδικό επίπεδο ανάλυσής τους. Το ενδο-ατομικό επίπεδο αναφέρεται στην ανάλυση των ψυχολογικών ή ενδο-ατομικών διαδικασιών που ερμηνεύουν τον τρόπο που τα άτομα οργανώνουν τις εμπειρίες τους από το κοινωνικό περιβάλλον. Αναφέρεται δηλαδή περισσότερο στο άτομο και στο περιβάλλον του και στη σχέση που έχει με αυτό, την κοινωνική ομάδα ή ομάδες που ανήκει, αλλά και με άλλες κοινωνικές ομάδες. Το δι-ομαδικό επίπεδο αναφέρεται στις διάφορες θέσεις που υπάρχουν μεταξύ διαφόρων κατηγοριών ατόμων για την ερμηνεία της αλληλεπίδρασης τους σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Αναφέρεται δηλαδή σε ομάδες και πώς αυτές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. (Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002)

### **3.3. Η γνωστική προσέγγιση των ενδο-ατομικών/κυρίως στερεοτύπων**

Στην συγκεκριμένη εργασία θα μας απασχολήσουν τα κυρίως στερεότυπα, αυτά δηλαδή που αναλύονται σε ενδο-ατομικό επίπεδο και συγκεκριμένα η γνωστική τους προσέγγιση, μιας και σύμφωνα με αυτή η γνωστική δομή των στερεοτύπων μπορεί να επηρεάσει τη διαμόρφωση των εντυπώσεων.

Η γνωστική προσέγγιση των κυρίως-ενδοατομικού επιπέδου στερεοτύπων εστιάζει στον τρόπο επεξεργασίας του μηνύματος από το δέκτη και τις επιπτώσεις που έχει στην αλλαγή των στάσεων και δίνει έμφαση στο γνωστικό στοιχείο δηλαδή στη νοητική κατάσταση ετοιμότητας και στο ατομικό αξιολογικό στοιχείο. Ο Henri Tajfel το 1969 (όπως αναφέρεται στο Χαντζή, 1996) διατύπωσε τη θεωρία ότι τα στερεότυπα προκύπτουν μέσω διαδικασιών κατηγοριοποίησης. Οι δέκτες ταξινομούν τα ερεθίσματα που δέχονται από κάποιο άτομο και από το περιβάλλον και τα απλοποιούν έτσι ώστε να μπορούν να διαχειριστούν καλύτερα τις πληροφορίες αυτές. Ο Tajfel υποστήριξε ότι η κατηγοριοποίηση βασίζεται σε ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας (διαστάσεις), τα οποία μπορεί να γίνουν πιο

έντονα σε κάποια διάσταση μεταξύ των κατηγοριών, όπως για παράδειγμα η δυναμικότητα σε άντρες και γυναίκες: οι άντρες θεωρούνται περισσότερο δυναμικοί από τις γυναίκες – η διάσταση της δυναμικότητας σε σχέση με τις κατηγορίες άντρας – γυναίκα. Μια άλλη διάσταση μπορεί να είναι ότι οι γυναίκες θεωρείται ότι μπορούν να φροντίσουν καλύτερα τα παιδιά από τους άντρες. Μια διάσταση μπορεί να αφομοιωθεί σε μια κατηγορία ή να γίνουν πιο έντονες οι ομοιότητες εντός αυτής, για παράδειγμα άντρες δυναμικοί, γυναίκες όχι τόσο. Στο φύλο και στη φυλή έχουμε αυτόματες κατηγοριοποιήσεις. Σε αυτή την περίπτωση τα στερεότυπα ενεργοποιούνται όταν αποκτούν γνωστική δομή. Όταν μια κατηγοριοποίηση αποκτήσει μια ή περισσότερες διαστάσεις, τότε συγκροτείται μια βάση στην οποία δημιουργούνται στερεότυπα. Η διάσταση της φροντίδας, η διάσταση του όχι και τόσο δυναμικές, η όχι καλή αίσθηση προσανατολισμού κλπ. δημιουργούν το στερεότυπο του γυναικείου φύλου. Για τα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα μπορεί να έχει κάποιος άμεση – προσωπική εμπειρία ή να είναι έμμεση από τον κοινωνικό περίγυρο, ο οποίος να έχει επηρεάσει το άτομο.

Η κατηγορική σκέψη διαμορφώνει την αντίληψη του ατόμου ως εξής: το κατηγορικό στάδιο χρησιμοποιεί την ενεργοποιημένη γνωστική δομή για μια κατηγορία – ομάδα ατόμων (άμεση επίδραση) προκειμένου να οδηγήσει προς συγκεκριμένη κατεύθυνση την αντιληπτική διαδικασία του ατόμου – στόχου της αλληλεπίδρασης. Το στάδιο χαρακτηρισμού (έμμεση επίδραση) όπου τα στερεότυπα ενεργοποιούνται μαζί με αναπαραστάσεις των χαρακτηριστικών και σενάρια καταστάσεων και επιδρούν στην κατανόηση των ενεργειών του ατόμου – στόχου. Έτσι προκαλείται γενίκευση των συμπερασμάτων και επιλεκτική επεξεργασία των πληροφοριών που είναι συμβατές με τις προσδοκίες. Τέλος είναι το στάδιο διόρθωσης, όπου σε αυτό το στάδιο το άτομο μπορεί να προσπαθήσει να εντοπίσει αν και κατά πόσο η γενική εντύπωση που έχει σχηματίσει έχει επηρεαστεί από τα στερεότυπα. Κατά το στάδιο αυτό η διαμόρφωση προκαταλήψεων μπορεί να σταματήσει και το άτομο μπορεί να ελέγξει την αυτόματη διαδικασία των στερεοτύπων. Αυτό συμβαίνει μέσω της επεξεργασίας των πληροφοριών που δεν φαίνεται να συμφωνούν με τα στερεότυπα. (Quinn et al., 2003).

Τα στερεότυπα επηρεάζουν τις εντυπώσεις είτε άμεσα είτε έμμεσα. Η άμεση επίδραση αναφέρεται στην ενεργοποίηση των ίδιων των στερεοτύπων. Τα

στερεότυπα προστίθενται συσσωρευτικά ή κατά μέσο όρο για την διαμόρφωση μιας γενικής εντύπωσης. Η έμμεση επίδραση σχετίζεται με το ότι τα στερεότυπα κατευθύνουν την προσοχή του ατόμου στο να κωδικοποιήσει συγκεκριμένες πληροφορίες που λαμβάνει από το άτομο στόχο. Τα στερεότυπα επηρεάζουν τον τρόπο που οι πληροφορίες αυτές αναλύονται και λαμβάνονται έτσι ώστε άλλες φορές να επιβεβαιώνουν τις στερεοτυπικές πεποιθήσεις του ατόμου και να ερμηνεύουν τις αμφιλεγόμενες πληροφορίες βάση αυτών των στερεοτύπων (Quinn et al., 2003).

Τα στερεότυπα έχουν τη δυνατότητα αλλαγής. Έχουν προταθεί τρία μοντέλα που αφορούν την αλλαγή των στερεοτύπων. Το λογιστικό μοντέλο στο οποίο αναφέρεται ότι η αλλαγή είναι σταδιακή. Το μοντέλο αυτό δηλαδή σχετίζεται με περιπτώσεις που δεν επιβεβαιώνουν κάποιο στερεότυπο. Όσες περισσότερες είναι οι πληροφορίες που δεν το επιβεβαιώνουν το στερεότυπο, τόσο αυτό σταδιακά οδηγεί στην αλλαγή του. Το μοντέλο της μεταστροφής λέει ότι αλλάζουν ριζικά τα στερεότυπα όταν υπάρξουν περιπτώσεις δραματικής διάψευσης. Τέλος υπάρχει το μοντέλο των υποτύπων, όπου τα στερεότυπα εκλαμβάνονται σαν ιεραρχικές δομές. Σε μια στερεοτυπική ομάδα δημιουργούνται υποτύποι – υποκατηγορίες στις οποίες εντάσσονται τα άτομα που δεν επιβεβαιώνουν κάποιο στερεότυπο. Αυτές οι ομάδες μπορεί να καταργήσουν ή να ισχυροποιήσουν ένα στερεότυπο. Για να υπάρξει η δυνατότητα δημιουργίας υποτύπων πρέπει οι πληροφορίες να είναι διαφορετικές και να αφορούν πολλά μέλη της ομάδας. Τα χαρακτηριστικά να είναι δηλαδή τόσο διαφορετικά ώστε να μην μπορεί να δημιουργηθεί μια σαφής υποκατηγορία (Χαντζή, 1996 · Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002).

Η αυτόματη ή μη ανάδυση των στερεοτύπων εξαρτάται από μια σειρά από παραμέτρους. Κάποιες από αυτές εξαρτώνται από το ίδιο το άτομο και σχετίζονται με τα κίνητρα του ή με την ικανότητα που έχει να υπερβεί το ίδιο τυχόν στερεοτυπικές αποκρίσεις και κάποιες αναφέρονται στους περιορισμούς του πλαισίου που κάνουν τις στερεοτυπικές πληροφορίες λιγότερο ή περισσότερο σχετικές. Στην πρώτη περίπτωση κατατάσσονται οι γνωστικές παράμετροι, όπως για παράδειγμα η προσοχή, δηλαδή αν η προσοχή είναι στραμμένη αλλού υπάρχουν λιγότερες πιθανότητες να ενεργοποιηθεί αυτόματα η στερεοτυπική απάντηση. Ακόμη υπάρχουν οι φυσιολογικές παράμετροι όπως για παράδειγμα η ωορρηξία στις γυναίκες και, λόγω αυτής, η διαφορετική προτίμηση των γυναικών στο αντρικό φύλο και τέλος η

ενεργοποίηση των στερεοτύπων εξαρτάται και από τους άμεσους στόχους επεξεργασίας του ατόμου. Για παράδειγμα διευκολύνεται όταν ενισχύεται έτσι η αυτοεκτίμηση των ατόμων. (Quinn et al., 2003).

Η ενεργοποίηση των στερεοτύπων δεν υπάγεται αποκλειστικά στον έλεγχο του ίδιου του δέκτη. Είναι σημαντικό και το πλαίσιο και οι παράγοντες που το αφορούν. Ένα θετικό πλαίσιο αναφοράς όπως είναι μια εκκλησία εξασθενεί το αρνητικό στερεότυπο ενώ αν το πλαίσιο είναι αρνητικό, όπως για παράδειγμα η γωνία ενός σκοτεινού δρόμου, ενισχύει τις αρνητικές στερεοτυπικές αποκρίσεις. (Quinn et al., 2003). Η αυτόματη ή μη ανάδυση των στερεοτύπων εξαρτάται από μια σειρά παραμέτρων. (Wittenbrink, Judd, Park, 2001, όπως αναφέρεται στο Quinn et al., 2003).

Η άμεση βλεμματική επαφή δηλαδή διευκολύνει στερεοτυπικές κατηγοριοποιήσεις, καθώς ενισχύει την εμπλοκή του αξιολογητή με το άτομο-στόχο. (Macrae, Hood, Milne, 2002, όπως αναφέρεται σε Quinn et al., 2003). Τέλος, η φιλική ή η εχθρική διάθεση του υπό αξιολόγηση ατόμου (Kurzban, Tooby, Cosmides, 2001, όπως αναφέρεται σε Quinn et al., 2003).

Ο Allport (1954, όπως αναφέρεται στο Νασιάκου, Χαντζή, Χαρίτου, 2002) θεωρεί ότι η έκθεση σε ένα ερέθισμα είναι αρκετή για να διεγερθεί η κατηγορική σκέψη. Αυτό εξυπηρετεί στο να απλοποιηθούν οι πληροφορίες που λαμβάνουμε από τις καθημερινές μας αλληλεπιδράσεις. Οπότε, έχουμε την ανάδυση σχετικών αξιολογικών, μνημονικών και συμπεριφορικών προϊόντων όπως είναι τα στερεότυπα. Σύμφωνα με αυτά η κατηγορική σκέψη είναι αναπόφευκτη (Quinn et al., 2003). Ο ίδιος διατύπωσε ακόμη την υπόθεση για τη βελτίωση των δι-ομαδικών σχέσεων, που ονομάζεται υπόθεση επαφής. Θεωρεί ότι υπό προϋποθέσεις, μέσω της επαφής, μπορεί να μειωθεί η προκατάληψη. Για να συμβεί κάτι τέτοιο πρέπει να υπάρχουν ευνοϊκές συνθήκες που να βοηθούν την ανάπτυξη συνεργατικού πνεύματος μεταξύ των μελών. Η επίτευξη κοινών στόχων μπορεί να είναι ευνοϊκή για τις σχέσεις μεταξύ των μελών, όπως και η συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών φυλετικών ομάδων. Η επαφή πρέπει να είναι ουσιαστική και να δώσει τη δυνατότητα γνωριμίας και κατανόησης. Η ενσυναίσθηση, η οικειότητα και η φιλία παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην επίτευξη του στόχου αυτού, διότι μέσω της επαφής σταματάς να έχεις άγνοια για τους άλλους.

Κατανοείς καλύτερα τα ήθη και τα έθιμα των άλλων ομάδων και δεν έχεις πλέον δεισιδαιμονίες για αυτές (Χαντζή, 1996).

### **3.4. Η συγκινησιακή υπεργενίκευση ως παράγοντας απόδοσης φυλετικών στερεοτύπων**

Η Devine (1989) μελέτησε τις αυτόματες και ελεγχόμενες διεργασίες που εμπλέκονται στην ανάδυση των στερεοτύπων και στην προκατάληψη.

Στη πρώτη μελέτη της ζήτησε από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν τα στερεότυπα που γνωρίζουν ότι υπάρχουν για τη μαύρη φυλή και συσχέτισε τη λίστα αυτή με τη σύγχρονη κλίμακα ρατσισμού. Δημιουργήθηκε από αυτό μια λίστα από επτά χαρακτηριστικά, η οποία εμπλουτίστηκε στη συνέχεια και με άλλα χαρακτηριστικά και σήμερα αποτελεί τη Σύγχρονη Κλίμακα Ρατσισμού. Τα άτομα που έλαβαν μέρος ήταν άτομα με υψηλή αλλά και με χαμηλή προκατάληψη και οι απαντήσεις που έδωσαν διαφοροποιήθηκαν ελάχιστα μεταξύ τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η γνώση των στερεοτύπων είναι ανεξάρτητη από τον βαθμό προκατάληψης που έχει ένα άτομο προς μια φυλή.

Η δεύτερη μελέτη χρησιμοποίησε ως ερεθίσματα δύο ομάδες λέξεων που εμφανίζονταν στην οθόνη του υπολογιστή. Η πρώτη ομάδα λέξεων είχε περισσότερες στερεοτυπικές λέξεις και λιγότερες ουδέτερες, ενώ η δεύτερη είχε περισσότερες ουδέτερες από στερεοτυπικές λέξεις. Αφού οι συμμετέχοντες έβλεπαν τη λέξη, στερεοτυπική ή μη, τους ρωτούσαν που εμφανιζόταν η λέξη. Αν δηλαδή εμφανιζόταν δεξιά ή αριστερά στην οθόνη. Στη συνέχεια της δεύτερης μελέτης οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες και κάθε ομάδα εντάχθηκε σε μια από τρεις συνθήκες. Η πρώτη συνθήκη ήταν αυτή της αξιολόγησης. Τα άτομα που ήταν σε αυτή τη συνθήκη έπρεπε να βαθμολογήσουν σε μια 10βάθμια κλίμακα 12 χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Από τα 12 χαρακτηριστικά τα 6 αναφέρονταν στην εχθρικότητα. Στους συμμετέχοντες διάβασαν ένα κείμενο όπου ο πρωταγωνιστής είχε διαφορετικά εχθρική συμπεριφορά. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα άτομα με υψηλή και χαμηλή προκατάληψη τα οποία εκτέθηκαν σε priming με επιθετικές λέξεις, χαρακτήριζαν συχνότερα ως επιθετική τη διαφορετική συμπεριφορά. Δεν έδειξαν όμως συνολική αρνητική εκτίμηση για το άτομο. Η δεύτερη συνθήκη ήταν της αναγνώρισης. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες της ομάδας αυτής να αναγνωρίσουν ποιες λέξεις

έχουν ξαναδεί από μια λίστα 48 λέξεων. Δεν υπήρχε στατιστικά σημαντική αναγνώριση ούτε επιθετικών ούτε ουδέτερων λέξεων από τα άτομα με υψηλή και χαμηλή προκατάληψη. Η τρίτη και τελευταία συνθήκη ήταν αυτή της εικασίας. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να ανακαλέσουν λέξεις που τους είχαν παρουσιαστεί. Το ποσοστό ανάκλισης ήταν χαμηλό (1,67%). Από αυτό το ποσοστό το 1,4% ήταν σε στερεοτυπικά επιθετικές λέξεις και το 3,33% σε ουδέτερες.

Στη τρίτη μελέτη ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να γράψουν τις πεποιθήσεις τους για τους μαύρους. Τα άτομα με χαμηλή προκατάληψη αυτολογοκρίθηκαν ως προς τις στερεοτυπικές τους αντιλήψεις, ενώ τα άτομα με υψηλή προκατάληψη δεν είχαν ενδοιασμούς να αποδώσουν στερεοτυπικούς χαρακτηρισμούς στους μαύρους.

Οι Zebrowitz et al. (2010) αναφέρουν ότι οι άνθρωποι επηρεάζονται από τα συναισθήματα άλλων ατόμων. Οι εκφράσεις τους και τα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα τους τα οποία είναι σταθερά, επηρεάζονται όχι μόνο από τις πλήρως ανεπτυγμένες συγκινησιακές εκφράσεις αλλά και από την ομοιότητα της κανονικής δομής του προσώπου με έκφραση κάποιου συναισθήματος. Αυτό οφείλεται, όπως ισχυρίζεται ο Secord (1958), στη χρονική διαστολή (temporal extension), όταν δηλαδή ένα άτομο αντιλαμβάνεται μια στιγμιαία έκφραση κάποιου άλλου ατόμου σαν κάτι μόνιμο και διαρκές, και στη συγκινησιακή υπεργενίκευση (emotion overgeneralization), η οποία αναφέρει ότι τα γνωρίσματα του χαρακτήρα επηρεάζονται από την ομοιότητα των μόνιμων δομών ενός ατόμου με μια συναισθηματική έκφραση. Γνωρίζουμε επιπλέον ότι τα πρόσωπα τα οποία διαφέρουν ως προς το φύλο ή την ηλικία – ωριμότητα του προσώπου διαφέρουν και ως προς την ομοιότητα που έχει η μόνιμη δομή του προσώπου τους με κάποια συγκινησιακή έκφραση (Zebrowitz, 1996).

Οι Zebrowitz et al. (2010), σε δύο μελέτες τους, εξέτασαν τις ομοιότητες ανάμεσα σε πρόσωπα που εξέφραζαν κάποιο συναισθήματα και σε ουδέτερα πρόσωπα, τα οποία διέφεραν ως προς το φύλο και τη φυλή και διερεύνησαν πώς τα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα των ατόμων και τα στερεότυπα τα οποία αναφέρονται στη φυλή, επηρεάζονται από την ομοιότητα της δομής του προσώπου με την έκφραση συγκινήσεων σε αυτό. Στην πρώτη τους μελέτη χρησιμοποίησαν ένα συνδεδετιστικό μοντέλο (connectionist model) και το εκπαίδευσαν με χρήση

φωτογραφιών 208 Καυκάσιων προσώπων (52 ουδέτερα, 52 έκπληκτα, 52 θυμωμένα και 52 χαρούμενα) να προσδιορίζει την απόκλιση μιας ουδέτερης έκφρασης προς μια συγκινησιακή.

Στη συνέχεια, για το ίδιο μοντέλο οι ερευνητές χρησιμοποίησαν και πάλι ουδέτερα πρόσωπα 120 Καυκάσιων, 120 Κορεατών και 120 Μαύρων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα πρόσωπα των Κορεατών αντρών έμοιαζαν λιγότερο θυμωμένα από ότι των μαύρων ή των λευκών. Στα γυναικεία πρόσωπα δεν βρέθηκαν διαφοροποιήσεις και η έκφρασή τους σε όλες τις φυλές αναγνωρίζεται συχνότερα ως έκπληξη. Η μελέτη της δομής των μαύρων προσώπων, έδειξε μεγαλύτερη ενεργοποίηση στις μονάδες (units) που ήταν υπεύθυνες για την αναγνώριση ευτυχισμένων και έκπληκτων προσώπων σε σχέση με τα Καυκάσια ή τα πρόσωπα των Κορεατών. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι το σύστημα το είχαν εκπαιδεύσει στην αναγνώριση χρησιμοποιώντας λευκά πρόσωπα. Τα πρόσωπα των Καυκάσιων ενεργοποιούσαν περισσότερο τις μονάδες που ήταν υπεύθυνες για την αναγνώριση του θυμού σε σχέση με τα άλλα πρόσωπα.

Στη δεύτερη μελέτη τους οι Zebrowitz et al. (2010) υπέθεσαν ότι οι ουδέτερες εκφράσεις των ατόμων των οποίων η δομή του προσώπου έμοιαζε με αυτή της θυμωμένης έκφρασης, θα δημιουργούσαν εντυπώσεις ότι το άτομο ήταν περισσότερο επικίνδυνο, λιγότερο συμπαθητικό και περισσότερο εκφραστικό, τα πρόσωπα που έμοιαζαν χαρούμενα θα θεωρούνταν λιγότερο επικίνδυνα, πιο συμπαθή και περισσότερο εκφραστικά, ενώ αυτά που πιο έμοιαζαν έκπληκτα θα θεωρούνταν λιγότερο επικίνδυνα, λιγότερο ικανά και πιο εκφραστικά.. Οι συμμετέχοντες στο πείραμα ήταν όλοι δικαστές και χωρίστηκαν σε τέσσερις πειραματικές ομάδες ως εξής: 20 λευκοί δικαστές έκριναν τα πρόσωπα 30 Κορεατών και 30 Καυκάσιων αντρών, 20 λευκοί δικαστές έκριναν τα πρόσωπα 30 Κορεατισών και 30 Καυκάσιων γυναικών, 20 λευκοί δικαστές έκριναν τα πρόσωπα 30 Μαύρων και 30 Καυκάσιων αντρών και τέλος 20 δικαστές έκριναν τα πρόσωπα 30 Μαύρων και 30 Καυκάσιων γυναικών. Οι κριτές βαθμολόγησαν σε μια 9βάθμια κλίμακα την ευφυΐα, εκφραστικότητα, εχθρικότητα, αξιοπιστία και εργατικότητα των εικονιζόμενων. Η αξιολόγηση των δικαστών έδειξε ότι τα πρόσωπα των Μαύρων με ουδέτερη έκφραση αποδίδονταν στερεοτυπικά πιο απειλητικά από αυτά των Καυκάσιων, ενώ οι Κορεάτες θεωρούνταν λιγότερο απειλητικοί από τους Καυκάσιους και τους

Μαύρους. Τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής επιβεβαιώνουν ότι η δομή των σταθερών χαρακτηριστικών ενός προσώπου επηρεάζει το πώς αντιλαμβάνεται κάποιος την ουδέτερη έκφραση ενός ατόμου και επιπλέον τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που του αποδίδονται.

Οι Blair et al. (2002) υποστηρίζουν ότι οι συσχετίσεις μεταξύ των φυσιολογικών χαρακτηριστικών και του χαρακτήρα μπορούν να συμβάλουν στα στερεότυπα αλλά και αντίστροφα τα στερεότυπα συμβάλουν στη συσχέτιση φυσιολογικών χαρακτηριστικών και χαρακτήρα. Το χρώμα του δέρματος έπαιξε και στο παρελθόν και τώρα πολύ σημαντικό ρόλο. Σαν παράδειγμα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι οι μαύροι με πιο ανοιχτό δέρμα την εποχή της δουλειάς, είχαν πιο ευνοϊκές θέσεις σε ένα σπίτι σε σχέση με αυτούς που είχαν πιο σκούρο, οι οποίοι δούλευαν σε πιο σκληρές δουλειές, όπως είναι οι αγροτικές. Ακόμη και σήμερα έχουν καλύτερη αντιμετώπιση οι πιο ανοιχτόχρωμοι σε σχέση με τους πιο σκουρόχρωμους, όσον αφορά την εύρεση εργασίας. Αυτό φαίνεται και από τις ταινίες, όπου πιο σκούροι στο δέρμα μαύροι απεικονίζονται συνήθως είτε ως οι κακοί είτε ως πιο χαζοί. Αν κοιτάξουμε τις ταινίες ιστορικά, όσο πιο παλιά είναι μια ταινία τόσο πιο έντονα διακρίνουμε τα στερεότυπα που έχουν δημιουργηθεί για αυτούς. Ακόμη, οι πιο ανοιχτόχρωμοι μαύροι θεωρούνται πιο όμορφοι και έτσι μπορούν πιο εύκολα να κερδίσουν το ταίρι που θέλουν. Όσο πιο σκούρο είναι το δέρμα και όσο πιο πολλά χαρακτηριστικά των μαύρων έχουν, τόσο πιο πολλά στερεότυπα που αφορούν τη φυλή τους αποδίδονται (Βαλούκος, 2003· Gundlach, 2010).

Σε σειρά μελετών τους το 2002, οι Blair et al. υπέθεσαν ότι όσο πιο έντονα αφρικανικά χαρακτηριστικά διέθετε ένα άτομο, έστω κι αν αυτό ανήκε στην καυκάσια φυλή, θα του αποδίδονταν συχνότερα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα που συνδέονταν με τους μαύρους. Στο πρώτο πείραμα ήθελαν να διαπιστώσουν κατά πόσο οι συμμετέχοντες μπορούσαν να κρίνουν το βαθμό σύμφωνα με τον οποίο πρόσωπα Αφροαμερικανών και λευκών Αμερικανών διαθέτουν αφρικανικά χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια, κατά πόσο αυτά τα χαρακτηριστικά συνδέονται με την ελκυστικότητα και με τα παιδικά χαρακτηριστικά. Στο πρώτο πείραμα έλαβαν μέρος 42 φοιτητές και τους έδειξαν 84 ουδέτερα πρόσωπα. Από αυτά τα πρόσωπα 46 είχαν καθαρά αφρικανικά χαρακτηριστικά (Αφροαμερικανοί) και 38 είχαν καθαρά καυκάσια χαρακτηριστικά (Λευκοί). Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να κρίνουν



την ελκυστικότητα και την παιδικότητα των χαρακτηριστικών του προσώπου των 84 φωτογραφιών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε μεγάλη συμφωνία των συμμετεχόντων για το κατά πόσο ένα πρόσωπο διέθετε αφρικανικά χαρακτηριστικά. Ακόμη βρήκαν ότι τόσο τα ευρωπαϊκά όσο και τα αφρικανικά χαρακτηριστικά συνδυάστηκαν θετικά με την ελκυστικότητα, σε αντίθεση με μελέτες του παρελθόντος οι οποίες είχαν δείξει ότι όσο πιο έντονα ήταν τα αφρικανικά χαρακτηριστικά, τόσο λιγότερο ελκυστικά θεωρούνταν τα πρόσωπα. Για αυτό το συμπέρασμα δεν μπορούσαν να είναι σίγουροι γιατί μπορεί οι συμμετέχοντες να μην αισθάνονταν άνετα να βαθμολογήσουν αρνητικά την ελκυστικότητα στα πρόσωπα αυτά, από τη στιγμή που είχαν κρίνει ότι είχαν έντονα αφρικανικά χαρακτηριστικά. Για να ελέγξουν αυτή την υπόθεση ζητήθηκε από επιπλέον 28 συμμετέχοντες να κρίνουν 59 πρόσωπα μόνο ως προς την ελκυστικότητα και όχι τα αφρικανικά τους χαρακτηριστικά. Τα αποτελέσματα της περαιτέρω μελέτης επιβεβαίωσαν τα αρχικά και άρα φαίνεται πως η ελκυστικότητα δεν συσχετίζεται αρνητικά με την δομή του προσώπου της αφρικανικής φυλής.

Στη δεύτερη μελέτη τους οι Blair et al. (2002) διερεύνησαν κατά πόσο οι συμμετέχοντες συνδέουν αυτόματα κάποια χαρακτηριστικά των προσώπων των Αφρικανών με στερεότυπα που αποδίδονται στους Αφροαμερικανούς. Έλαβαν μέρος 43 φοιτητές, από τους οποίους το 93% ανήκε στην καυκάσια φυλή, ενώ κανένας συμμετέχοντας δεν ήταν Αφροαμερικανός. Δημιουργήθηκαν 4 περιγραφές οι οποίες διέφεραν στο κατά πόσο ένα πρόσωπο είχε στερεοτυπικό χαρακτήρα Αφροαμερικανού και στο κατά πόσο το πρόσωπο το οποίο περιγραφόταν ήταν συμπαθητικό και αγαπητό. Κάθε περιγραφή ξεκινούσε με το να δίνει το όνομα του κάθε προσώπου, την ηλικία του και ανέφερε ότι ήταν Αφροαμερικανός άντρας. Οι συμμετέχοντες διάβαζαν προσεκτικά κάθε φορά μία από τις περιγραφές και μετά τους έδειχναν ένα από τα 23 πρόσωπα τα οποία θεωρήθηκαν από τους συμμετέχοντες του πρώτου πειράματος ως τυπικά αφροαμερικάνικα. Τους ζητήθηκε να βαθμολογήσουν σε 100βάθμια κλίμακα πόσο πιθανόν είναι το πρόσωπο στη φωτογραφία να είναι το άτομο το οποίο περιγραφόταν. Μετά το πέρας αυτής της διαδικασίας ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να κρίνουν ξανά τα πρόσωπα σε δύο διαστάσεις: πόσο ελκυστικά ήταν και το κατά πόσο έχει τυπικά αφρικανικά χαρακτηριστικά. Τέλος τους ζητήθηκε να κρίνουν τα άτομα στα 4 κείμενα πόσο καλοί χαρακτήρες θεωρούσαν ότι είναι, αν

θα ήθελαν να κάνουν παρέα μαζί τους και τα κατά πόσο οι υπόλοιποι άνθρωποι θα θεωρούσαν ότι τα άτομα αυτά ήταν τυπικοί Αφροαμερικανοί.

Τα αποτελέσματα και αυτού του πειράματος έδειξαν ότι όσο πιο έντονα ήταν τα Αφρικανικά χαρακτηριστικά των εικονιζόμενων τόσο περισσότερα αρνητικά στερεότυπα αποδίδονταν στο άτομο. Όσο πιο ωραίο θεωρούσαν οι συμμετέχοντες το άτομο στη φωτογραφία, τόσο λιγότερα αρνητικά στερεότυπα του αποδίδονταν. Οι Αφροαμερικανοί με πιο έντονα αφρικανικά χαρακτηριστικά θεωρήθηκε περισσότερο πιθανό να έχουν κάποια στερεοτυπικά χαρακτηριστικά από ότι αυτοί με λιγότερο έντονα αφρικανικά χαρακτηριστικά. Τα στερεότυπα που τους αποδίδονταν ήταν αυτά με μια πιο έντονη αρνητικά χροιά. Φαίνεται λοιπόν ότι τα χαρακτηριστικά του προσώπου δημιουργούν εντονότερες κατηγοριοποιήσεις, από τις φυλετικές μόνο κατηγοριοποιήσεις.

Στο τρίτο πείραμά τους οι Blair et al. (2002) επανέλαβαν τη μεθοδολογία του δεύτερου, με την διαφορά ότι όλα τα πρόσωπα που χρησιμοποίησαν ήταν καυκάσια. Η εθνικότητα ωστόσο των ατόμων στις φωτογραφίες δεν αναφέρθηκε πριν το πέρας του πειράματος. Υπέθεσαν ότι ακόμη και αν ήταν όλοι λευκοί αυτοί που έκριναν οι συμμετέχοντες, οι λευκοί με πιο αφρικανικά χαρακτηριστικά θα κρίνονταν πιο αυστηρά από τους άλλους και θα τους θεωρούσαν ως πιο πιθανό να έχουν αρνητικά χαρακτηριστικά στο χαρακτήρα από ότι θετικά. Επιπλέον, στο τέλος του πειράματος οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν αν ακολούθησαν κάποια συγκεκριμένη στρατηγική για να απαντήσουν στα ερωτήματα. Τα αποτελέσματα και σε αυτή την έρευνα έδειξαν ότι τα πρόσωπα τα οποία είχαν πολλά εξωτερικά αφρικανικά χαρακτηριστικά, θεωρήθηκαν πιθανότεροι αντιπρόσωποι των αρνητικών περιγραφών και λιγότερο πιθανοί όταν η περιγραφή ήταν θετική. Τα πρόσωπα τα οποία με ευκολία κατηγοριοποιήθηκαν ως λευκοί (της Ευρώπης), τους αποδόθηκαν μικρότερες πιθανότητες στις αρνητικές στερεοτυπικές περιγραφές και μεγαλύτερες στις δύο θετικές περιγραφές ατόμων.

Όταν οι συμμετέχοντες στο τρίτο πείραμα ρωτήθηκαν για τις στρατηγικές που ακολούθησαν, κανείς τους δεν είπε ότι έλαβε υπόψη του τα χαρακτηριστικά και το χρώμα του προσώπου των εικονιζόμενων. Ανέφεραν ότι έλαβαν υπόψη τους για παράδειγμα την έκφραση των εικονιζόμενων, ότι μελέτησαν τα μάτια τους, ότι προσπάθησαν να συγκρίνουν τα πρόσωπα με τους γνωστούς που έχουν και τέλος

κάποιοι ανέφεραν ότι δεν χρησιμοποίησαν καμία στρατηγική και ότι απλά προσπάθησαν να ταιριάξουν τα πρόσωπα με τις περιγραφές που τους δόθηκαν.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον αποτέλεσμα αυτής της μελέτης των Blair et al. (2002), αν και δεν ήταν ο κύριος σκοπός της αυτής, είναι ότι όσο πιο όμορφοι θεωρούνταν οι εικονιζόμενοι, τόσο πιο πολλά αρνητικά χαρακτηριστικά τους αποδίδονταν, χαρακτηριστικά τα οποία αποδόθηκαν και σε Αφροαμερικανούς. Το εύρημα αυτό ωστόσο απαιτούσε περαιτέρω έρευνα.

Στο τέταρτο πείραμά τους οι Blair et al. (2002) χρησιμοποίησαν φωτογραφίες τόσο Καυκάσιων Αμερικανών, όσο και Αφροαμερικανών, όπου τα άτομα που απεικονίζονταν είχαν κριθεί από την πρώτη πειραματική διαδικασία ως αντιπροσωπευτικά μέλη της φυλής τους. Δόθηκαν 8 διαφορετικές περιγραφές ατόμων, μικρότερες σε μέγεθος και οι οποίες διέφεραν στο κατά πόσο έδιναν μια στερεοτυπική περιγραφή Αφροαμερικανού ή όχι. Από την αρχή αναφέρθηκε η εθνικότητα των εικονιζόμενων και ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες στο τέλος της έρευνας να αναφέρουν ποια στρατηγική ακολούθησαν για να κρίνουν τους εικονιζόμενους. Στα πρόσωπα που είχαν περισσότερα χαρακτηριστικά Αφροαμερικάνου, αποδόθηκαν μεγαλύτερες πιθανότητες να αντιστοιχούν σε περιγραφές που ήταν στερεοτυπικές και όταν οι περιγραφές ήταν περισσότερο αρνητικές από θετικές. Από τους συμμετέχοντες 4 δήλωσαν ότι χρησιμοποίησαν το χρώμα του δέρματος για να εξάγουν συμπεράσματα, αλλά δεν είναι ξεκάθαρο το πώς ακριβώς το χρησιμοποίησαν. Επιπλέον 3 συμμετέχοντες δήλωσαν ότι έκριναν με βάση τη φυλή. Οι περισσότεροι πάντως, δήλωσαν ότι χρησιμοποίησαν παρόμοιες στρατηγικές με αυτές του τρίτου πειράματος.

Συνοψίζοντας τις μελέτες των Blair et al. (2002) θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι όσο πιο έντονα ήταν τα αφρικανικά χαρακτηριστικά τόσο πιο πιθανό ήταν να τους αποδοθεί στερεοτυπική συμπεριφορά. Ήταν ενδιαφέρον ότι οι συμμετέχοντες δεν συνειδητοποιούσαν ότι έπαιρναν υπόψη τους τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των εικονιζόμενων. Ακόμη και σε λευκούς με χαρακτηριστικά Αφροαμερικάνου αποδόθηκαν περισσότερο αρνητικές περιγραφές από ότι σε λευκούς που αναγνωρίστηκαν ως ξεκάθαρα λευκοί. Από τη μελέτη αυτή φαίνεται ότι όταν κάποιος παρατηρητής κάνει μια κρίση βασισμένος στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά δίνουν τη βάση για μια φυλετική κατηγοριοποίηση, η οποία

οδηγεί σε μια στερεοτυπική απόκριση και ακόμη ότι τα εξωτερικά χαρακτηριστικά οδηγούν στην ενεργοποίηση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών. Βλέπουμε τέλος ότι ακόμη και αν κάποιος προσπαθήσει να κάνει διαχωρισμούς μέσα σε μια κατηγορία ατόμων, αυτοί οι διαχωρισμοί μπορεί να βασίζονται πάλι σε στερεότυπα.

### **3.5. Η φυλετική προκατάληψη ως παράγοντας τροποποίησης της αντίληψης των συγκινησιακών εκφράσεων**

Οι Hugenberg & Bodenhausen (2003) αναφέρουν ότι τα στερεότυπα επηρεάζουν το πώς αντιλαμβανόμαστε τη συμπεριφορά των άλλων. Χρησιμοποίησαν στο πείραμα τους εξομοίωση μέσω υπολογιστή και οι συμμετέχοντες είχαν ως σκοπό τον εντοπισμό αλλαγών στην κίνηση του προσώπου λευκών και μαύρων. Όσο πιο μεγάλη και κρυφή ήταν η προκατάληψη προς τους μαύρους τόσο πιο εύκολο ήταν οι εκφράσεις τους να εκληφθούν ως εχθρικές από τα άτομα. Ούτε όμως η ρητή αλλά ούτε και η άρρητη προκατάληψη προέβλεπε την αντίληψη του θυμού στα πρόσωπα λευκών ατόμων.

Τα πρόσωπα στον υπολογιστή άλλαζαν έκφραση από εχθρική σε φιλική. Η δομή του προσώπου και στο λευκό πρόσωπο στον υπολογιστή και στο μαύρο ήταν ακριβώς η ίδια, εκτός από το χρώμα του δέρματος, το χρώμα των μαλλιών και το χτένισμα. Έπρεπε στο πρώτο πείραμα οι συμμετέχοντες να πατήσουν ένα κουμπί στον υπολογιστή, όταν θεωρούσαν ότι η έκφραση είχε αλλάξει. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στα άτομα τα οποία είχαν υψηλή προκατάληψη διέκριναν αργότερα την αλλαγή στα πρόσωπα των μαύρων από ότι των λευκών ενώ τα άτομα με χαμηλή πολύ πιο γρήγορα. Δηλαδή έκαναν περισσότερο χρόνο να διακρίνουν την αλλαγή άρα διέκριναν τον θυμό για περισσότερη ώρα τα άτομα με υψηλή προκατάληψη σε σχέση με αυτά με χαμηλή. Στο δεύτερο πείραμα τα πρόσωπα από ουδέτερα γίνονταν εχθρικά. Έπρεπε οι συμμετέχοντες να πατήσουν ένα κουμπί όταν διέκριναν ότι η έκφραση άλλαζε. Όσο μεγαλύτερη ήταν η κρυφή – σιωπηρή προκατάληψη τόσο πιο γρήγορα διέκριναν την αλλαγή σε σχέση με τα άτομα που είχαν χαμηλή προκατάληψη.

Οι Hassin & Trope (2000) αναφέρουν ότι λεπτές τομές (thin slices) εκφραστικής συμπεριφοράς μπορούν να παράγουν βάσιμα και συνεκτικά

συμπεράσματα. Αυτές τις λεπτές τομές μπορούμε να τις δημιουργήσουμε από μικρά βίντεο με ή χωρίς φωνή, από άτομα που κοιτάζονται στο ίδιο δωμάτιο κλπ. Αυτές μας δίνουν ελάχιστη πληροφορία.

Το πρόσωπο μπορεί να επηρεάσει ως εξής:

- Τα άτομα μπορούν να αλλάξουν τις εντυπώσεις που έχουν δημιουργήσει για την προσωπικότητα κάποιου, επηρεασμένοι από το πρόσωπό του (R.F.F. reading from faces – διαβάζοντας «από» το πρόσωπο). Χρησιμοποιούν το πρόσωπο ως πηγή πληροφοριών, παίρνοντας πληροφορίες για το χαρακτήρα του. Οι πληροφορίες που αποκομίζει το άτομο χρησιμοποιούνται αργότερα για να ερμηνεύσει άλλες πληροφορίες και, όταν κριθεί απαραίτητο, να σχηματίσει κάποιες κρίσεις και να λάβει κάποιες αποφάσεις.
- Οι εντυπώσεις που έχουν τα άτομα για την προσωπικότητα κάποιου, μπορούν να αλλάξουν τον τρόπο που αντιλαμβάνεται κάποιος το πρόσωπο (R.I.F. reading into faces – διαβάζοντας «προς» το πρόσωπο). Αποδίδουμε δηλαδή στο πρόσωπο στοιχεία του χαρακτήρα.

#### Διαβάζοντας «από» το πρόσωπο (Reading From Faces-RFF)

Σε πρώτη φάση και με μια σειρά τεσσάρων μελετών, οι Hassin & Trope (2000) έλεγξαν τις επιπτώσεις της φυσιογνωμίας στην ερμηνεία προφορικών πληροφοριών και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυξάνεται και μειώνεται η χρήση αυτών των πληροφοριών. Η υπόθεση ήταν ότι τα άτομα που συμμετείχαν στο πείραμα θα έκαναν μεγαλύτερη χρήση των φυσιογνωμικών πληροφοριών όταν οι πληροφορίες που τους δίνονταν θα ήταν διφορούμενες. Οι φυσιογνωμικές πληροφορίες επηρεάζουν την ερμηνεία των προφορικών πληροφοριών και άρα και την κρίση σχετικά με τον χαρακτήρα. Οι συμμετέχοντες μελέτησαν ζευγάρια φωτογραφιών και τους δόθηκαν και προφορικές πληροφορίες για τα άτομα στις φωτογραφίες. Οι πληροφορίες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν διφορούμενες και μη. Για παράδειγμα ένα άτομο βρισκόταν σε μια συνάντηση, κατά τη διάρκεια της οποίας συζητούσαν την απόδοσή του. Η μία εκδοχή ανέφερε ότι στο τέλος το άτομο καθόταν ήσυχο και άκουγε, όσο συζητούσαν τη δουλειά που είχε κάνει. Η δεύτερη εκδοχή στο τέλος της περιέγραφε το άτομο να μιλάει άσχημα για τους παρευρισκόμενους στη συνάντηση. Ο πειραματικός σχεδιασμός ήταν 2 ειδών

πληροφορίες (διφορούμενες, μη διφορούμενες) X 2 φωτογραφίες (η μια πιο δυναμική από την άλλη) X 2 διαφορετικά σενάρια για κάθε ζευγάρι φωτογραφιών. Δόθηκαν 22 φωτογραφίες Αμερικανών φοιτητών και 30 φωτογραφίες Ισραηλινών. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να βαθμολογήσουν σε κλίμακα 1 έως 9 δεκατρία χαρακτηριστικά στα οποία συμπεριλαμβανόταν η δύναμη (power factor) και υπήρχε ακόμη μια κλίμακα η οποία αφορούσε την ελκυστικότητα. Τα αποτελέσματα του πειράματος έδειξαν ότι η χρήση φυσιογνωμικών πληροφοριών, για τη ερμηνεία προφορικών πληροφοριών, ήταν μεγαλύτερη όταν οι πληροφορίες ήταν διφορούμενες. Η ελκυστικότητα δεν επηρέασε την ερμηνεία των πληροφοριών αλλά μονάχα τη δυναμικότητα (power factor).

Σε δεύτερη και τρίτη μελέτη τους, οι Hassin & Trope (2000) ζήτησαν επιπλέον από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν κατά πόσο ήταν σίγουροι στην απόφαση τους για τις κρίσεις που έκαναν. Συγκεκριμένα, στη δεύτερη μελέτη τους ζητήθηκε να αποφασίσουν ποιο από τα άτομα στις φωτογραφίες εξασκεί ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Οι φωτογραφίες ήταν χωρισμένες βάσει φύλου και ηλικίας. Σε κάθε ζευγάρι φωτογραφιών υπήρχε ένας εικονιζόμενος, ο οποίος εξασκούσε αυτό το επάγγελμα. Χρησιμοποιήθηκαν 7 ζευγάρια φωτογραφιών, κάθε ζευγάρι ήταν μόνο του σε κάθε σελίδα του βιβλίου που μοιράστηκε στους συμμετέχοντες και υπήρχε και η ερώτηση για το ποιος από κάθε ζευγάρι εξασκεί κάποιο επάγγελμα. Στη συνέχεια τους ρωτούσαν για το κατά πόσο ήταν σίγουροι για την απάντηση που έδωσαν. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ήταν μικρό το ποσοστό της πρόβλεψης του επαγγέλματος από τους συμμετέχοντες, μικρότερο από το αναμενόμενο. Αντίθετα, η αυτοπεποίθηση που είχαν για τις απαντήσεις τους ήταν πολύ μεγάλη. Μάλιστα, όσο πιο υψηλή ήταν η αυτοπεποίθηση των συμμετεχόντων τόσο πιο χαμηλή ήταν η ορθότητα της κρίσης τους. Θεωρήθηκε ότι το πώς ήταν χωρισμένες σε ζευγάρια οι φωτογραφίες μπορεί να επηρέασε το αποτέλεσμα του πειράματος (φύλο – ηλικία). Για αυτό το λόγο στην τρίτη μελέτη τους οι φωτογραφίες χωρίστηκαν τυχαία και έτσι δημιουργήθηκαν 7 καινούργια ζευγάρια φωτογραφιών. Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν τα συμπεράσματα της προηγούμενης δοκιμασίας, ότι δηλαδή τα άτομα αν και είχαν μικρή επιτυχία στην απόδοση του σωστού επαγγέλματος, παρόλα αυτά είχαν πολύ μεγάλη αυτοπεποίθηση για τις κρίσεις τους.

Στην τέταρτη μελέτη, τέλος, ελέγχθηκαν οι επιπτώσεις της φυσιογνωμίας στις αποφάσεις. Η υπόθεση του συγκεκριμένου πειράματος ήταν ότι αν η επιρροή της φυσιογνωμίας είναι αρκετά σημαντική, τότε θα πρέπει να εντοπίζεται και στο επίπεδο λήψης αποφάσεων. Η φυσιογνωμία πρέπει να έχει σημαντικές επιπτώσεις και όταν λαμβάνονται αποφάσεις για την πρόσληψη ατόμων σε κάποια δουλειά. Οι ερευνητές δημιούργησαν στο εργαστήριο μια εξομοίωση, η οποία θα χρησίμευε στην επιλογή προσωπικού από τους συμμετέχοντες. Μελέτησαν έτσι τη σχέση μεταξύ των φυσιογνωμικών πληροφοριών και της απόφασης που πήραν οι συμμετέχοντες για την καταλληλότητα ενός υποψηφίου για πρόσληψη. Εξετάστηκε: 1<sup>ο</sup> κατά πόσο οι πληροφορίες για την προσωπικότητα κάποιου αποδίδονται στο ίδιο το άτομο και αν η κρίση αυτή επηρεάζει τη λήψη αποφάσεων από τους συμμετέχοντες και 2<sup>ο</sup> αν οι άνθρωποι παραβλέπουν τις πληροφορίες που παίρνουν από τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά των εικονιζόμενων όταν τους ζητηθεί κάτι τέτοιο. Η έρευνα έδειξε ότι οι φυσιογνωμικές πληροφορίες επηρέασαν τα άτομα στις αποφάσεις τους και δεν μπόρεσαν να τις αγνοήσουν ακόμη και όταν τους ζητήθηκε να το κάνουν.

#### Διαβάζοντας «προς» το πρόσωπο (Reading Into Faces-RIF)

Στη δεύτερη σειρά μελετών τους, οι Hassin & Trope (2000) έλεγξαν την υπόθεση ότι οι άνθρωποι αποδίδουν διαφορετικά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά στο πρόσωπο σε άτομα με διαφορετικό χαρακτήρα. Κατασκεύασαν τέσσερα κείμενα, τα οποία αντιπροσώπευαν τέσσερα διαφορετικά άτομα. Δύο κείμενα σχετίζονταν με την ικανότητα (σοφός – χαζός) και δύο με την καλοσύνη (καλόκαρδος – κακός). Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να τα διαβάσουν και να βαθμολογήσουν την πιθανότητα τα άτομα αυτά να έχουν συγκεκριμένα εξωτερικά χαρακτηριστικά, χωρίς ωστόσο να τους δοθούν κάποιες φωτογραφίες. Το αποτέλεσμα της έρευνας έδειξε ότι αποδίδονται συγκεκριμένα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά σε συγκεκριμένους χαρακτήρες. Για παράδειγμα στο καλόκαρδο άτομο αποδίδονται τα εξής χαρακτηριστικά: ότι έχει σγουρά μαλλιά, στρογγυλά φρύδια, μακριές βλεφαρίδες, μεγάλα στρογγυλά μάτια, μικρά αυτιά και μύτη κλπ.

Στη συνέχεια και με επόμενη μελέτη εξέτασαν την υπόθεση κατά πόσο οι διαφορετικές περιγραφές για το χαρακτήρα ενός ατόμου αλλάζουν τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Καθώς από την προηγούμενη

μελέτη διαπιστώθηκε ότι τα αποτελέσματα ήταν πιο σαφή για τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά που αποδίδονταν σε άτομα που κρίνονταν ως καλόκαρδα – καλοσυνάτα.

Χρησιμοποίησαν δύο ομάδες φωτογραφιών: η 1<sup>η</sup> είχε δύο φωτογραφίες οι οποίες δεν άφηναν καμία αμφιβολία ότι θα μπορούσαν να αναχθούν αυτά τα χαρακτηριστικά σε κάποιον καλοσυνάτο άνθρωπο και η 2<sup>η</sup> περιείχε δύο φωτογραφίες οι οποίες ήταν μέτριες ως προς τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά της καλοσύνης. Στη συνέχεια διάβασαν στους συμμετέχοντες ένα κείμενο που περιέγραφε ένα κακό άτομο και ένα κείμενο που περιέγραφε ένα καλοσυνάτο άτομο, ενώ κατόπιν τους δόθηκαν οι πληροφορίες αυτές και γραπτά, όπου στο κέντρο της σελίδας υπήρχε το κείμενο και στη γωνία η φωτογραφία. Κάθε ομάδα ατόμων έκρινε μια ακραία φυσιολογικά φωτογραφία και μια ενδιάμεση, καθώς και μια αρνητική περιγραφή ατόμου και μια θετική. Τις φωτογραφίες αυτές τις έκριναν σε μια 9βάθμια κλίμακα ως προς 3 διαφορετικές ομάδες χαρακτηριστικών. Στην πρώτη ομάδα υπήρχαν τρία χαρακτηριστικά προσωπικότητας που αποδίδονταν στον παράγοντα καλοσύνη. Στην δεύτερη ομάδα έκριναν χαρακτηριστικά που αφορούσαν το πρόσωπο και στην τρίτη έκριναν την ελκυστικότητα. Από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι η R.I.F. δεν περιορίστηκε από το σθένος των φυσιολογικών πληροφοριών, επαληθεύοντας την υπόθεση ότι διαφορετικές πληροφορίες για τον χαρακτήρα κάποιου ατόμου αλλάζουν το πώς αντιλαμβανόμαστε τα χαρακτηριστικά του προσώπου του.

Η τελευταία κατά σειρά μελέτη διερεύνησε το τι συμβαίνει όταν αλλάζει η αντιληπτική ομοιότητα ανάμεσα στα άτομα. Τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο στο να καταλήξει κάποιος αν κάτι μοιάζει με κάτι άλλο. Ωστόσο, δύο άτομα με παρόμοιες περιγραφές για την προσωπικότητα τους θα γίνονται αντιληπτά ως περισσότερο όμοια εξωτερικά από ότι όταν η περιγραφή είναι διαφορετική; Και σε αυτό το πείραμα χρησιμοποιήθηκαν φωτογραφίες και κείμενα, τα οποία περιγράφουν καλόκαρδους αλλά και κακούς ανθρώπους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τα άτομα ένα πρόσωπο αλλάζει και εξαρτάται από την περιγραφή του χαρακτήρα που είχε δοθεί. Έτσι, τα πρόσωπα με παρόμοιες περιγραφές χαρακτήρα θεωρήθηκαν πιο όμοια. Οι δύο τελευταίες μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι πληροφορίες για το χαρακτήρα κάποιου μπορούν να αλλάξουν τον τρόπο που αντιλαμβάνεται κάποιος ένα πρόσωπο και ότι



αυτή η αλλαγή είναι αρκετά σημαντική έτσι ώστε να αλλάξει το κατά πόσο βλέπουμε ομοιότητες σε δύο πρόσωπα.

Συνοψίζοντας, οι μελέτες των Hassin & Trope (2000) δείχνουν ότι οι πληροφορίες που αποκομίζουμε βασιζόμενοι στη φυσιογνωμία μπορούν να αλλάξουν την ερμηνεία σχετικών πληροφοριών για τα άτομα (RFF). Όσο πιο διαφορούμενη είναι μια πληροφορία τόσο πιο πολύ χρησιμοποιείται το πρόσωπο για επίλυση της αμφίσημης πληροφορίας. Επιπλέον, φαίνεται ότι τα άτομα δεν μπορούν να μη λάβουν υπόψη τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, ακόμη και αν δεν το κάνουν συνειδητά, όταν παίρνουν αποφάσεις. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται έχοντας ως βάση τη φυσιογνωμία δίνουν στο άτομο υπερβολική σιγουριά ότι αυτές είναι σωστές, ακόμη και αν αποδεικνύονται πολλές φορές λανθασμένες.

Όπως έδειξαν τα πειράματα υπάρχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του προσώπου στα οποία αποδίδονται συγκεκριμένες ποιότητες του χαρακτήρα. Άλλα θεωρούνται δηλαδή τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά ενός έξυπνου ατόμου και άλλα ενός χαζού ή καλόκαρδου. Η πληροφορία μάλιστα για το πώς είναι διαμορφωμένη η προσωπικότητα κάποιου ατόμου μπορεί να τροποποιήσει το πώς προσλαμβάνονται τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του ατόμου αυτού ή ακόμη και το πώς αντιλαμβάνεται κάποιος την ομοιότητα μεταξύ ατόμων. Συνεπώς, συχνά φαίνεται τα άτομα να κάνουν κρίσεις με βάση τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, έστω κι αν οι κρίσεις αυτές σπάνια είναι αντιπροσωπευτικές του χαρακτήρα του ατόμου και συνήθως οδηγούν σε βιαστικά συμπεράσματα και στη δημιουργία στερεοτύπων.

Άρα η εντύπωση για τις σταθερές ποιότητες του χαρακτήρα ενός ανθρώπου δεν επηρεάζεται μόνο από τις συγκινησιακές του εκφράσεις, αλλά ακόμη και από την ανεπαίσθητη ομοιότητα της σταθερής δομής του προσώπου με κάποια συγκινησιακή έκφραση.

Η εξελικτική αξία της κατάλληλης απόκρισης σε συγκινησιακές εκφράσεις, όπως η αποφυγή κάποιου θυμωμένου ή η προσέγγιση κάποιου χαρούμενου ατόμου, μας έχει προετοιμάσει για να ανταποκρινόμαστε στις αισθητές ποιότητες που αποκαλύπτουν συγκινήσεις. Αυτές οι τυποποιημένες αποκρίσεις υπεργενικεύονται σε άτομα των οποίων τα χαρακτηριστικά του προσώπου προσομοιώνουν κάποια συγκεκριμένη συγκινησιακή έκφραση.

#### 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η δημιουργία πρώτης εντύπωσης σχετικά με τις ποιότητες του χαρακτήρα ενός ατόμου είναι μια κατηγορική και αυτόματη διαδικασία αντίληψης που χρειάζεται 100 ms για να διαμορφωθεί (Willis & Todorov, 2006) και η διαδικασία αυτή είναι συχνά εξαιρετικά ακριβής (Naylor, 2007).

Τα αποτελέσματα των πρόσφατων ερευνών που παρουσιάστηκαν εδώ και που αφορούν την διαμόρφωση στερεοτυπικών εντυπώσεων μέσω της αλληλεπίδρασης των σταθερών, φυσιολογικών χαρακτηριστικών του προσώπου και των ταχέων σημάτων του που εκφράζουν συγκίνηση, φαίνεται πως συνηγορούν στο ότι η πρώτη εντύπωση διαμορφώνεται συχνά μέσω της συγκινησιακής υπεργενίκευσης, δηλαδή τη ανεπαίσθητης ομοιότητας της σταθερής δομής του προσώπου με κάποια συγκινησιακή έκφραση (Adams et al., 2012; Said, Sebe & Todorov, 2009) και μπορεί να ορίσει ή και να τροποποιήσει στερεοτυπικές φυλετικές αντιδράσεις (Zebrowitz, Kikuchi, Fellous, 2010; Blair et al., 2002). Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις αναδύονται άμεσα και αυτόματα και είναι ανεξάρτητες από το βαθμό προκατάληψης των ατόμων (Devine, 1989). Η προκατάληψη όμως επιδρά καθοριστικά στο τρόπο ερμηνείας της συμπεριφοράς των άλλων (Hugenberg & Bodenhausen, 2003; Hassin & Trope, 2000).

Ένας από τους περιορισμούς των παραπάνω μελετών αφορά στο ότι η εκπαίδευση των υπολογιστικών μοντέλων που χρησιμοποιήθηκαν σε κάποια από αυτά έγιναν αποκλειστικά με χρήση καυκάσιων προσώπων. Η επιλογή αυτή δεν αποκλείει ότι μπορεί να υπάρξει διαφοροποίηση στις συσχετίσεις αν το υπολογιστικό μοντέλο εκπαιδευτεί και με πρόσωπα Μαύρων αλλά και Ασιατών, ενώ επιπλέον η διαφορετική εθνοτική καταγωγή Μαύρων και Ασιατών μπορεί επίσης να διαφοροποιήσει τη συσχέτιση φυσιολογίας και συγκινησιακής έκφρασης.

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να γίνουν πάνω σε άλλες φυλές και πώς αυτές αντιλαμβάνονται τα στατικά συγκινησιακά χαρακτηριστικά των λευκών, καθώς και τι στερεότυπα αυτά δημιουργούν. Ακόμη, μπορεί να μελετηθεί η επίδραση των βραδέων σημάτων, όπως είναι οι ρυτίδες και πώς αυτά επιδρούν στη διαμόρφωση εντυπώσεων και στερεοτυπικών αποκρίσεων και αν αλλάζουν τις στερεοτυπικές

αποκρίσεις των ατόμων. Διότι οι μορφολογικές αλλαγές στο πρόσωπο λόγω ηλικίας μπορούν να αλλοιώσουν τις στατικές συγκινησιακές πληροφορίες που μεταδίδει το πρόσωπο. Σαν παράδειγμα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε έρευνες που έχουν γίνει από τους Malatesta, Fiore, Messina (1987) και έχουν δείξει ότι η πτώση των βλεφάρων και των γωνιών του στόματος που προκαλείται με την ηλικία επηρεάζει την αντίληψη που έχουν τα άλλα άτομα για ένα ηλικιωμένο πρόσωπο και το αντιλαμβάνονται ως λυπημένο.

Το ανθρώπινο πρόσωπο αποτελεί φορέα κοινωνικά σημαντικών αλλά και εξελικτικά κρίσιμων πληροφοριών. Οι πληροφορίες αυτές βοηθούν στην αλληλεπίδραση μας με τους άλλους. Μπορούμε να διαπιστώσουμε κατά πόσο κάποιος είναι φιλικός ή εχθρικός απέναντι μας σε μικρό χρονικό διάστημα και να αντιδράσουμε ανάλογα. Πλέον είναι σημαντικές αυτές οι πληροφορίες όχι για την φυσική μας επιβίωση αλλά για την κοινωνική μας επιβίωση και ευημερία. Μία πρώτη επεξεργασία αυτών των πληροφοριών φαίνεται πως γίνεται με την κατηγορική σκέψη που είναι μια αναπόφευκτη διαδικασία και διευκολύνει απλοποιώντας τις απαιτήσεις της καθημερινής μας αλληλεπίδρασης. Σύμφωνα με τον Allport απλή έκθεση σε ένα ερέθισμα είναι επαρκής για να διεγείρει την κατηγορική σκέψη και να προωθήσει την ανάδυση των σχετικών αξιολογικών, μνημονικών και συμπεριφορικών προϊόντων όπως είναι για παράδειγμα οι στερεοτυπικές αντιδράσεις.

Επιπλέον, από το εξελικτικό μας παρελθόν έχουμε εφοδιαστεί με τυποποιημένες συγκινησιακές κατηγορίες (χαρά, λύπη, φόβος, έκπληξη, θυμός, αηδία) που μας παρέχουν πληροφορίες για μια σειρά γεγονότων και συμπεριφορών δηλαδή αν κάποιος είναι θυμωμένος, γνωρίζουμε ότι κάποιος του έχει επιτεθεί (συμβάν), ότι «βράζει» (φυσιολογία), ότι η έκφραση του προσώπου του είναι απειλητική (έκφραση), ότι πιθανόν να επιτεθεί (δράση) και θα ήταν καλύτερο να μείνουμε μακριά του (εξελικτικές συγκινησιακές κατηγορίες). Μέσα από τις καθημερινές μας αλληλεπιδράσεις εμπλουτίζουμε τις κατηγορίες αυτές με επιπλέον χαρακτηριστικά που δεν αφορούν την άμεση βίωση της συγκίνησης, αλλά αφορούν πιο γενικές ποιότητες του χαρακτήρα για παράδειγμα όταν συναντάμε συχνά ανθρώπους που θυμώνουν, συνδέουμε τον θυμό και με άλλες ποιότητες του χαρακτήρα ή της προσωπικότητας που δεν συνδέονται άμεσα με τη συγκεκριμένη

συγκίνηση. Οι ποιότητες αυτές μπορεί να είναι η εσωστρέφεια, η μαχητικότητα, η διεκδικητικότητα, κλπ (στερεοτυπικές αναπαραστάσεις συγκινήσεων).

Έτσι, τέλος, μέσω της συγκινησιακής υπεργενίκευσης όταν ανιχνεύουμε μια ανεπαίσθητη έκφραση συγκίνησης στο πρόσωπο ενός ατόμου, αναδύονται μαζί της και όλες οι ποιότητες του χαρακτήρα που κατά μέσο όρο έχουν αποδοθεί σε αυτήν την εμπειρία της αλληλεπίδρασης μας με τους άλλους. Μάλιστα, το Reverse Engineering Model που έχουν προτείνει οι Harelí & Hess (2010) προβλέπει ότι οι άνθρωποι χρησιμοποιούν το αυτόματο μηχανισμό αποτίμησης, που σχετίζεται με διακριτές συγκινησιακές εκφράσεις, για να συμπεράνουν τα υποκείμενα κίνητρα, προθέσεις και τις προσωπικές στάσεις και αυτούς τους συμπερασμούς τους χρησιμοποιούν στη συνέχεια για να διαμορφώσουν σταθερές εντυπώσεις.



## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adams, R. G., Nelson, A. J., Soto, J. A., Hess, U., Kleck, R. E. (2012). Emotion in the Neutral Face: A Mechanism for Impression Formation? *Cognition and Emotion*, 26, 431-441.
- Βαλούκος, Σ. (2003). *Ιστορία του Κινηματογράφου*. Αθήνα: Εκδόσεις Αιγόκερος.
- Berry, D. S., McArthur, L. Z. (1986). Perceiving Character in faces: The Impact of Age-Related Craniofacial Changes in Social Perception. *Psychological Bulletin*, 100, 1, 3-18.
- Blair, I. V., Judd, C. M., Sadler M. S., Jenkins C. (2002). The Role of Afrocentric Features in Person Perception: Judging by Features and Categories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1, 5-25.
- Βοσνιάδου Στ. (2003). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία. Τόμος Α: Βιολογικές, Αναπτυξιακές και Συμπεριφοριστικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Darwin, C. (1872). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London: John Murray.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and Prejudice: Their Automatic and Controlled Components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 1, 5-18.
- Ekman, P. (1992a). Are there Basic Emotions? *Psychological Review*, 99, 550-553.
- Ekman, P. (1992b). An argument for basic emotions. *Cognition & Emotion*, 6, 3/4, 169-200.
- Ekman, P. (1992c). Facial Expression and Emotion. *American Psychologist*, 48, 4, 384-392.
- Ekman, P. (1999). *Handbook of Cognition and Emotion*. New York: John Wiley & Sons Ltd Ed., 45-58.
- Hassin, R., Trope, Y. (2000). Facing Faces: Studies on the cognitive Aspects of Physiognomy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 5, 837-852.
- Hugenberg, K., Bodenhausen, G. V. (2003). Facing Prejudice: Implicit Prejudice and the Perception of Facial Threat. *American Psychological Society*, 14, 6, 640-643.
- Λιγκοβανλή, Α. (2008). Ο ρόλος του πλαισίου στην αναγνώριση των συγκινήσεων. *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

- Νασιάκου, Μ., Χαντζή, Α., Φατούρου – Χαρίτου, Μ. (2002). Στο Σ. Βοσνιάδου (Επιμ.). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Naylor, R. W. (2007). Nonverbal Cues-based First Impressions: Impression Formation through Exposure to Static Images. *Marketing Letters*, 18, 165-179.
- Oatley, K., Jenkins, J. (μτφ. Σόλμαν Μ., Ντάβου Μπ.) (2004). *Συγκίνηση, Ερμηνείες και Κατανόηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Quinn, K. A., Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V. (2003). Stereotyping and Impression Formation: How Categorical Thinking Shapes Person Perception. *Sage Handbook of Social Psychology*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 87-109.
- Said, C. P., Todorov, Al., Sebe, N. (2009). Structural Resemblance to Emotional Expressions Predicts Evaluation of Emotionally Neutral Faces. *Emotion*, 9, 2, 260-264.
- Strom, M. A., Zebrowitz, L. A., Zhang, S., Bronstad, P. M., Lee, H. K. (2012). Skin and Bones: The Contribution of Skin Tone and Facial Structure to Racial Prototypicality Ratings. *Plos One*, 7, 7, e41193.
- Willis, J., Todorov, Al. (2006). First Impressions – Making Up Your Mind After a 100-ms Exposure to a Face, *Association for Psychological Science*, 17, 592-598.
- Χαντζή, Α. (2006). Κοινωνικά στερεότυπα και διομαδικές σχέσεις. Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ.). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, τόμος Β, 225-257.
- Zebrowitz, L. A., Andreoletti, C., Collins, M. A., Lee, S. Y., Blumenthal, J. (1998). Bright, Bad, Babyfaced Boys: Appearance Stereotypes Do Not Always Yield Self-Fulfilling Prophecy Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1300-1320.
- Zebrowitz, L. A., Kikuchi, M., Fellous, J. (2010). Facial Resemblance to Emotions: Group Differences, Impression Effects and Race Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 2, 175-189.